

Ігор ГИРИЧ (Київ)

КОНФЛІКТ МІЖ В. ЛИПІНСЬКИМ І Б. ЯРОШЕВСЬКИМ У ТИЖНЕВИКУ “PRZEGLĄD KRAJOWY”

(Листи В. Липинського до Б. Ярошевського (1910)
та Б. Ярошевського до М. Грушевського (1914))

У старі тоталітарні часи, коли про позитивного героя можна було писати або добре, або нічого, такого змісту документ навряд чи наважилися б друкувати. Занадто в ньому багато, на перший погляд, елементу скандальності й суб’єктивізму. Якщо якийсь архівне джерело вимагає докладного пояснення і трактування, то чи варто “город городити”, чи не простіше його переоповісти, опустивши “незручні” моменти, потрактувати у вигідному річищі? Чи варто полемізувати з автором, якого вже давно немає серед живих? Чи варто витягати на поверхню “брудну білизну”? На наше переконання, це варто робити, якщо документ містить велику кількість невідомої інформації, якщо серед суб’єктивного є багато цінного фактичного матеріалу, якщо при з’ясуванні стосунків перед нами на повний зріст постає характер людини та вимальовуються її духовні цінності. Сьогодні є багато охочих смакувати “полуничку”, порпатися у звивинах свідомості великих, не занурюючись у документ, не аналізуючи обставини історичного часу, не зважаючи моментів особистої вдачі, яка впливала на громадську працю. Насправді не існує “незручних” тем в історії, існує наше незнання проблеми, неспроможність зрозуміти документ та його відповідним чином проінтерпретувати.

На щастя, ті часи, коли сором’язливо обходили всі гострі кути біографій визначних діячів, пішли в небуття: документ, про який ідеться, – лист визначного громадсько-політичного діяча, одного з засновників Української соціалістичної партії Богдана Ярошевського до Михайла Грушевського¹ – ми можемо розглянути на тлі минулої доби, зважаючи всі “за” і “проти” громадських звинувачень автора листа супроти В’ячеслава Липинського. Благо, збереглися і контрзвинувачення В. Липинського, уміщені в копії листа до Б. Ярошевського, що зберігся в архіві С. Єфремова².

Про видання й редагування В. Липинським “Przełądu Krajowego” існує вже деяка література – від спогадів Д. Дорошенка, який був присутній при відомій лютневій нараді українців польської культури 1909 р. у Києві, до

¹ Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДАК України). – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 864.

² Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБВ). – Ф. 317: Архів С. Єфремова. – № 579.

дослідницьких матеріалів двох польських авторів, які робили доповідь під час київсько-луцької конференції до 110-річчя від дня народження В. Липинського та окремого розділу в книжці найбільшого сучасного польського дослідника дореволюційної діяльності В. Липинського Богдана Ганцажа³. Найбільше джерельного матеріалу дає саме остання праця. Б. Ганцаж не лише врахував у ній фактаж усіх попередніх дослідників, а й використав епістолярний масив з першого тому “Листів В. Липинського”.

Історія розриву Б. Ярошевського з В. Липинським через редагування “Przeglądu Krajowego” мала бути опублікована в першому томі “Листування В. Липинського”. Проте через те, що листи адресатів на “Я” повинні були друкуватися в четвертому томі серії, цей лист не побачив світла – лист В. Липинського до Б. Ярошевського, що був прикладений до листа С. Єфремова і який для повноти картини друкуємо тут же, поруч із листом Б. Ярошевського. Власне, саме його можна вважати початком публічного конфлікту, який мав у 1910–1914 рр. досить широкий розголос в українському громадському житті. Обидва зверталися у справі третейського судді і до С. Єфремова, і до Ф. Матушевського, і до М. Грушевського. Інтерпретації конфлікту зі сторони В. Липинського подибуємо і в листах між цими діячами. Згадки про них друкувалися в листах В. Липинського до М. Грушевського, С. Єфремова, В. Доманицького. На жаль, не всі джерела цієї проблеми дійшли до нас. Не збереглися листи Б. Ярошевського до В. Липинського, очевидно, не збереглися і листи В. Липинського до М. Грушевського в цій справі за 1909 і 1910 рр. Бо, судячи з непрямих натяків, такі листи мали існувати.

Спробуймо відтворити історію конфлікту на підставі документів, що збереглися зі сторони В’ячеслава Липинського.

Подієва канва

“Przegląd Krajowy” постав унаслідок згоди кількох представників шляхти Київщини на Уманському з’їзді 2 серпня 1908 р., де В. Липинський читав свій знаменитий “відчит” “Szlachta na Ukrainie”, видавати друкований орган з пропагандою крайовсько-територіальної ідеології. Завданням В. Липинського було притягнути до українського руху осіб, що до того часу орієнтувалися на польську національну ідею, стояли на позиції відродження “Історичної Польщі”. Він вважав за можливе вбити клин між “всехпольською” ідеологією демократичного напрямку і землевласниками Волинської, Подільської і Київської губерній, які в силу господарського і культурного перебування в оточенні селянської української стихії мали підсвідомий сентимент до українства й дотримувалися крайовських переконань. Виконуючи “про-

³ *Дорошенко Д.* З перед тридцяти літ (до історії заснування “Przeglądu Krajowego” в Києві) // З минулого: Збірник. – Варшава, 1938. – Т. 1. – С. 126–137; *Дильонгова Г., Філіпович М.* Вацлав Липинський – співзасновник і редактор “Przeglądu Krajowego” (1909–1910) // В’ячеслав Липинський: Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – К.; Філадельфія, 1994. – С. 68–75; *Gancarz B.* “My szlachta ukraińska...” Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego. 1882–1914. – Kraków, 2006. – S. 115–147.

зелітичну” функцію серед польських дідичів, В. Липинський був свідомий свого двоякого становища. Будучи сам уже свідомим українцем, учасником руху, чільні політичні представники якого були демократами (В. Липинський визнавав рацію демократичного керівництва українським рухом), він разом з тим соціально був близьким до поляків-шляхтичів. Цей зв’язок не хотів поривати, навпаки, намагався поляків перетворити на політичних українців, а українців переконати в потребі мати серед себе дідичну верству, що колись працювала на польську державу, а тепер працюватиме на майбутню державу українську. Враховуючи відвічний антагонізм між “панами” (поляками) і “хлопами” (українцями), В. Липинський мусив завуальювати перспективу “українізації” дідичів, що сторіччями пишалися належністю до польської культури. Тому виступав в Умані як представник не української (взагалі) інтелігенції, а “спольщеного шляхетсько-українського суспільства, що вважає себе українцями”⁴.

Сподівання на дідичів не підвело В. Липинського. На його доповіді були присутні до 40 осіб, і в цілому “відчит” вони зустріли схвально. Спроби деяких поляків-інтелігентів опонувати В’ячеславу Казимировичу не знайшли підтримки серед дідичів. Про свій висновок з наради В. Липинський також повідомляв М. Грушевського⁵. Видання тижневіка треба відсунути на рік. Він має бути виразом певної ідеології, а виходить – необхідно цю потребу ще будити. Велика проблема – існування “демократичного клину”. Якщо в Литві існувала рівновага сил між консерваторами і демократами, у Білорусі – перші переважали над другими, в Україні ж демократи безроздільно панували над консерваторами. Власне, превалювала думка про український рух як лише демократичний, а отже, на консерваторів дивилися як на неукраїнську силу. Тому В. Липинський вважав для України необхідним ширення самої консервативної ідеї засобами живого слова, неперіодичних збірників, політичних організацій.

Уже в серпні 1908 р. В. Липинський пише про намір розпочати взимку роботу над польсько-українським альманахом – майбутнім “Z dziejów Ukrainy”, що з’явився лише через чотири роки, у 1912 р. Гадку про такий альманах В. Липинському подав С. Томашівський.

Докладний звіт про справу тижневіка В. Липинський складав М. Грушевському. Вже в другому листі від 26 травня 1908 р. він писав: “В справі газети написав я до д. Ярошевського, до Харкова, пропонуючи йому з’їхатися у Києві, але досі не маю ще відповіді. Якщо справа ця посуватиметься наперед, то буду Вас про це сповіщати”⁶. Сама зустріч відбулася десь у першій половині червня 1908 р. Тоді ж сталася зустріч Б. Ярошевського і В. Липинського з М. Грушевським. Ініціатором виступав В. Липинський. М. Грушев-

⁴ Листування В. Липинського. – К., 2003. – Т. 1. – С. 356 (лист до М. Грушевського від 18.VII.1908 р.). Тут і далі цитати з листів В. Липинського подаються за сучасним правописом.

⁵ Там само. – С. 357–359 (лист від 13 серпня 1908 р.).

⁶ Там само. – С. 353.

ський схвалив план тижневика і, очевидно, його ідейне спрямування. Важко сказати, чи розумів львівський професор територіалізм так само, який сенс у це поняття вкладав сам В. Липинський.

Уже в середині червня (17/30) 1908 р. В. Липинський докладно повідомляв М. Грушевському про результати домовленостей з Б. Ярошевським⁷. На видавця пропонувався відомий хлопоман, товариш В. Антоновича по університету Осип Юркевич. Проте останній, очевидно, відмовив, тому що офіційним редактором видання став Л. Радзейовський. Натомість О. Юркевич був одним із симпатиків і меценатів тижневика. В. Липинський і Б. Ярошевський намітили українців-католиків, які б творили “підставу існування часопису”. З них планувалося створити тимчасовий Видавничий комітет, від імені якого збиралися видати відозву до місцевої польської спільноти. До складу редакції мало увійти троє людей: О. Юркевич – видавець, Б. Ярошевський – літературний редактор і редактор українського відділу і хтось із поляків-крайовців – як редактор польського відділу. Фактично газету мав робити Б. Ярошевський, йому єдиному мали сплачувати гонорар. В. Липинський залишався ідейним керівником, який формально до редакції не входив, бо мав більшу частину часу перебувати у Кракові.

Ще раніше про свій задум тижневика В. Липинський повідомив В. Доманицького. У листі від 2/15 червня 1908 р. він писав: “Вчора дістав листа від д. Ярошевського; маємо з’їхатися в перших днях липня у Києві. Ярошевський дуже оптимістично дивиться на цю справу і пише, що він певний, що діло піде, аби тільки дістати трохи грошей на початок”⁸. Але сама зустріч відбулася раніше, десь близько 15 червня. Він писав В. Доманицькому: “З д. Ярошевським я, розуміється, побачився, переговорили ми як слід, намітили точок дальшої діяльності, і тепер аби тільки гроші, то й діло можна почати”⁹.

У листі від 17/30 червня 1908 р.¹⁰ В. Липинський докладно інформував М. Грушевського про напрями підготовчої праці з організації тижневика. На видавця планувався О. Юркевич. Поговорити про це з останнім М. Грушевського просив В. Липинський. Чи мав таку розмову М. Грушевський, поки що невідомо. О. Юркевич відмовився і, може, тому, що не цілком солідаризувався з крайовсько-територіальною ідеологією В’ячеслава Казимировича. Офіційним редактором став Л. Радзейовський, що означало ухил в бік польського крайовства, а не територіального українства, чого сподівався В. Липинський. Не в останню чергу винуватцем тут був Б. Ярошевський, який займав традиційну “декласовану” позицію В. Антоновича, а отже, і не творив з В. Липинським тандему в редакції, а значить, посилював позиції польських крайовців.

В. Липинський розглядав свій часопис як орган трьох політичних напрямів: 1) українці-католики (консерватори-землевласники, шляхетські

⁷ Там само. – С. 354.

⁸ Там само. – С. 500.

⁹ Там само. – С. 501.

¹⁰ Там само. – С. 354–355.

нащадки) – підставова група журналу; 2) українці-демократи (співчуваючі українізації спольщених шляхтичів Правобережжя); 3) поляки-крайовці (прихильники українського відродження на українсько-етнічних землях Правобережжя). Б. Ярошевський мав очолити український відділ – тобто фактично мав заступати другу групу. Польський відділ журналу та поляків-крайовців представляв Л. Радзейовський. Його завданням було “охоплення ширших кіл польського суспільства, польськокрайові елементи”. Український напрям представляли публікації провідних націонал-демократів С. Єфремова, В. Доманицького та ін.

Соціалістичні погляди Б. Ярошевського не вписувалися в концепцію В. Липинського. Соціальний чинник був другорядним для В. Липинського, який завжди виходив з тези спільних інтересів усіх хліборобів незалежно від частки їхньої земельної власності, котрий був речником класового миру, а не декласування землевласницької верстви. Натомість Б. Ярошевський був у першу чергу соціалістом, а отже, прихильником перерозподілу земельної власності. Уже в цій різниці політичних поглядів відразу був закладений майбутній конфлікт. В. Липинський сподівався переконати Б. Ярошевського у правоті своєї філософії історії, але попри початкове погодження Б. Ярошевського на довгу перспективу цього досягти перший так і не зміг. Саме розбіжність суспільно-політичних поглядів В. Липинський пізніше називав головною причиною розриву з Б. Ярошевським. У листі до Альфреда Говиковича в 1926 р. В. Липинський писав: “З покійним Богданом Ярошевським я був добре знайомий і завжди його дуже високо цинив. Але різниці в наших соціальних поглядах (він вважав себе соціалістом, я ні) спричинилися до деякого між нами розходження, і тому я не почуваю себе в праві вважати себе найближчою до нього людиною”¹¹.

З другого боку, в національній програмі Б. Ярошевський, на думку А. Жука, був таким самим самостійником, як і В. Липинський, попри те, що в листі до М. Грушевського Богдан Ромуальдович і атестує себе як федераліста. Посилаючись на авторство Б. Ярошевського програми Української соціалістичної партії, Андрій Жук наводить таку промовисту фразу з неї: “Ми не сподіваємося на мирне, спокійне здійснення наших домагань в російському царстві; всяка залежність України од російського царства є руїною для розвою нашого життя”¹². У програмній статті органу УСП “Добра новина” 1903 р. Б. Ярошевський писав: “Та передовсім хотять вони [українські соціалісти] того, без чого ніколи українцям добра не буде ... думають, що найкраще було б, коли б ми од Росії одділились... Щоб Україна була сама по собі, без царя і пана!”¹³. У цій же статті головним редактором зазначалося вороже ставлення до всіх партій, котрі не визнають першого пункту завдання-мінімуму – самостійності України. “Нашою задачею нехай буде революційний рух, – писав

¹¹ Там само. – С. 314.

¹² Жук А. Українська соціалістична партія (1904–1905) // Збірник “Української літературної газети”, 1956 р. – Мюнхен, 1957. – С. 217.

¹³ Там само. – С. 230.

Б. Ярошевський, – нашою метою – Самостійна Демократична Українська Республіка і Соціальна Революція”¹⁴.

Саме на ґрунті гасла “Самостійна Україна”, на думку А. Жука, відбулося зближення РУП і УСП та нетривале злиття їх в одну партію (червень–грудень 1903 р.). І вийшов Б. Ярошевський з РУП передусім через те, що нові її лідери після арештів Д. Антоновича, М. Ткаченка і В. Винниченка задля єдності з РСДРП зняли гасло української незалежності зі своєї програми¹⁵. “Іскрівський дух” і проросійський фарватер мислення О. Скорописа-Йолтуховського та М. Меленевського, що перебували влітку 1904 р. у Львові, вразив рупіста В. Дорошенка. Він писав: “Мене, свіжого чоловіка, непривичного до еміграційних відносин, разило вузьке доктринерство і ... партійне буквоїдство товаришів та захоплення їх російською еміграційною літературою”¹⁶. Б. Ярошевський натомість залишався твердим самостійником і не піддався чарам російської марксистської пропаганди з її негацією концепції незалежної України.

Чи був Б. Ярошевський самотнім представником УСП? При всій нерозвиненості її структур партія мала певну кількість симпатиків, передусім серед спольщеної української шляхти, що навчалася в київському університеті. В. Садовський згадував, що Б. Ярошевський перебував у контактах з представниками української студентської громади Лісецьким, Є. Мілковським, Л. Сідлецьким, Володиславом Міхновським, яких теж можна вважати членами УСП¹⁷. Недовіра між УСДРП та УСП, на думку А. Жука, виникла й на етнічному ґрунті. Перші були православними – етнічними українцями з Лівобережжя, які других вважали “поляками” як римо-католиків¹⁸.

Коли Б. Ярошевський став федералістом? Очевидно, коли відійшов від праці в УСП і почав співпрацювати з націонал-демократичним табором українців у редакції газети “Рада”, ідейним лідером якої був М. Грушевський – прихильник автономістсько-федералістичної візії розвитку українства в передреволюційних часах.

Проте і в суспільно-політичній царині між В. Липинським і Б. Ярошевським існували спільні точки. Обидва були демократами. Сьогодні цілком можна погодитися з думкою Я. Пеленського, висловленою ще п’ятдесят років тому: “Як не парадоксально це звучало б, Липинський був у своїх початках народником і демократом. Цей його підхід впливав з почуття місії

¹⁴ Там само. – С. 232.

¹⁵ У своїх спогадах майбутній лідер “Спілки” О. Скоропис-Йолтуховський писав: “...прийняття цього пункту [постулату самостійності України] в корні підкосило б дальший розвиток РУП в соціал-демократичному напрямку й унеможливило б який би то не було контакт з РСДРП” (*Скоропис-Йолтуховський О.* Соціал-демократичний рух в Сківрській і Васильківській повітах в 1906 р. // Наш голос (Львів). – 1911. – Ч. 11–12. – С. 507–509).

¹⁶ *Дорошенко В.* Революційна українська партія. – Львів, 1921. – С. 26.

¹⁷ *Садовський В.* Студентське життя у Києві в 1904–1909 роках // З минулого. – Варшава, 1939. – Т. II. – С. 6–7.

¹⁸ *Жук А.* Українська соціалістична партія... – С. 243.

повернення спольщеної частини української шляхти до українського табору. В цьому періоді історичне мислення Липинського орієнтувалося на Драгоманова і Грушевського¹⁹. Професор Пеленський слушно зазначав, що до революції Липинський позитивно трактував демократію і навіть ще на початках української революції 1917–1918 рр. був автором програми Української демократично-хліборобської партії. Власне, і революцію Б. Хмельницького у XVII ст. він трактував з національно-демократичних позицій²⁰.

Фінансувати тижневик мали представники крупного землевласництва, які, ясна річ, не співчували поглядам Б. Ярошевського, – В. Браницький²¹, М. Тишкевич або К. Володкович²². Впадає в око, що перший і третій були свідомими поляками. Якщо К. Володкович був відомий як меценат деяких культурних акцій українців і як людина, що фінансувала проекти скульптурних зображень Т. Шевченка, то В. Браницький такими діями себе не особливо виявляв, проте був одним з найбільших землевласників південно-західної Київщини, де мав маєток і В. Липинський. Натомість Михайло Тишкевич був провідним українським меценатом, а також громадським діячем та істориком. Саме він, судячи з листа Б. Ярошевського, з усіх трьох найбільше і спонсорював тижневик. (Згадується, щоправда, в одному місці Юрій Тишкевич). Грошей, потрібних на видання, В. Липинський числив на 3000 руб.

Подальші події навколо тижневика нотують листи В. Липинського до В. Доманицького. На початку грудня він пише про заплановану зустріч у Кракові, бо Б. Ярошевський мав посаду у Царстві Польському, поблизу російсько-австрійського кордону²³. Попри нетерпеливе очікування протягом останнього місяця року, Б. Ярошевський з’являється у В. Липинського лише 31 грудня 1908 р.²⁴ Він планував пробути у В. Липинського 2-3 дні, але ще залишався в гостях у В. Липинського і 6-го січня 1909 р. Останньому довелося навіть відкласти роботу над другим виданням “Історії України” М. Аркаса²⁵.

¹⁹ Пеленський Я. Вячеслав Липинський (17.IV.1882 – 14.VI.1931) // Збірник “Української літературної газети”, 1956 р. – С. 200.

²⁰ Там само. – С. 201–204.

²¹ Владислав Браницький (1848–1914) – великий землевласник на Правобережжі, великий меценат мистецтва і культури, власник великої книгозбірні в с. Суха, співфундатор величнього Миколаївського костелу в Києві, архітектором якого був знаменитий В. Городецький. Він давав гроші на польсько-український літературний альманах “Nowogocznik Lite-racki”, який готував Тадеуш Міхальський. Михайло Тишкевич у свої спогадах залишив дуже прихильну згадку про В. Браницького: “Поляк з походження серцем був українцем”. Ме-муарист згадував, як той глибоко любив Україну, ходив замолоду у світлі, охоче говорив українською. Під час перебування в Києві Миколи II у присутності царя публічно говорив з ним по-українськи. (Тишкевич М. Уривки з спогадів // ЛНВ. – 1928. – Кн. VII–VIII. – С. 257).

²² Костянтин Володкевич (Володкович) (1827–1909) – польський землевласник з Правобережної України, українофіл, фундатор Академічного дому в Кракові на вул. Яблон-овських. Давав кошти на виконання бюстів Т. Шевченка. Як меценат мав зв’язки з НТШ і М. Грушевським.

²³ Листування В. Липинського. – С. 524.

²⁴ Там само. – С. 524, 526, 529.

²⁵ Там само. – С. 533.

21 лютого 1909 р. в Києві відбулася нарада “українців польської культури”, зібрана В. Липинським у помешканні Ф. Вольської в Києві на Фундуклеївській, 10, яка і уконституювала видання “Przeglądu Krajowego”. На нараді були присутні 35 поляків з походження і 4 українці²⁶ – а саме: Д. Дорошенко, Є. Чикаленко²⁷, Ф. Матушевський і С. Єфремов, яких Дмитро Іванович чомусь скваліфікував як лівобережців. Насправді лівобережцем – чернігівцем був лише Дмитро Іванович. Решта походили з тодішньої Київщини і Херсонщини – тобто географічно були так само правобережцями, як і поляки. Серед присутніх поляків Д. Дорошенко називає Адама Рокицького (дядька В. Липинського, дідача з с. Русалівки на Уманщині), Людвіка Сідлецького (Саву Крилача з Уманщини), Антонія Станевича (з Луцька), Францішку Вольську та її чоловіка інженера Стефана Вольського (з Києва), Антонія Васютинського (з Козятина), Едварда Пашковського (майбутнього антагоніста та критика В. Липинського, що друкувався у польській пресі під псевдонімом Чарни Єгомосьць), Леона Радзейовського (київського літератора і газетяра), Тадеуша Міхальського (також київського журналіста і літературознавця), Владзімежа і Людгарда Грохольських, Августа Іванського (дідача с. Рижавка Подільської губ.), Йоахіма Волошиновського (видавця і редактора “Світової зірничі” на Поділлі), Францішка Котовича і Ясінецького (обидва з Поділля), Станіслава Горвата і Мазаракі. До поляків Д. Дорошенко зараховує і Б. Ярошевського²⁸. Дискусії велися українською мовою, а всі присутні проголосили себе українцями польської культури, пов’язаними своїми політичними інтересами з українським народом.

По закінченні нарад, де головною доповіддю була промова В. Липинського, видана згодом брошурою²⁹, у ресторані готелю “Франсуа” в Києві на Фундуклеївській, 17, відбувся банкет, на якому були присутні лише 20 учасників наради.

У “Przeglądzie Krajowym” В. Липинський зіткнувся з дуже складними проблемами. Йому довелося мати діло з людьми, які якщо й не були ідейними антагоністами, то концепцію територіалізму В’ячеслава Казимировича розуміли як різновид крайовської ідеології в Україні. Стати українськими самостійниками виявилися готовими (і це показало майбутнє) лише кілька співробітників редакції тижневика: Л. Сідлецький, Ф. Вольська, А. Монтезор. Решта були фактично прихильниками тієї ж таки “Історичної Польщі”, принаймні активно виступати за державну самостійність України вони не збиралися. Не випадково більшість “українців польської культури” опинилися

²⁶ Дорошенко Д. З перед тридцяти літ... – С. 126.

²⁷ Євген Харлампійович так само залишив спогад про цю нараду: див.: Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). – Львів, 1931. – С. 68.

²⁸ Цікаво, що у своїх споминах Д. Дорошенко взагалі не згадує Б. Ярошевського як присутнього на зборах 21 лютого, а також не називає його і редактором “Пшегльонду...”, говорячи про В. Липинського як головного редактора видання. Див.: Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 роки). – К., 2007. – С. 140–142.

²⁹ Nobilis Ruthenus. Nasze stanowisko na Rusi-Ukrainie. Zagajenie prywatnego zebrania w K...w lutym 1909 r. – Pogorze; Kraków[1909].

після 1917 р. в таборі Ю. Пілсудського і повернулися з Києва до Польщі. Хоч це і не означає, що за сприятливих умов – сили українського руху – вони не могли б опинитися в таборі українських державників, на що і сподівався В. Липинський³⁰.

Е. Пашковський, Т. Міхальський, Л. Радзейовський були політичними поляками. Хіба останній мав найбільший до українства сантимент. Але всі вони засадничо були проти далекосяжних політичних планів В. Липинського. Тому і раз у раз у редакції виникали гучні конфлікти з періодичним виходом того чи іншого члена з редакції.

Леон Радзейовський (1881–1943) як журналіст працював у російськомовній ліберальній газеті “Киевская мысль”. Цікаво, що редактором останньої був також поляк Ф. Лубковський, який навіть стояв на чолі київського союзу журналістів. Власне, і ліберальність цього періодичного органу походила від того, що переважна більшість його співробітників-газетярів була польського і єврейського походження. Але, як “Przegląd Krajowy” ліквідувався, Л. Радзейовський пішов працювати не в “Киевскую мысль”, а в ендецьку “вшехпольську” газету “Dziennik Kijowski”. Отже, говорити про тверде співчуття останнього ідеям В. Липинського зовсім не випадає.

Тадеуш Міхальський (1889 – після 1936) – відомий польський критик і публіцист, навчався (1899–1907) одночасно з В. Липинським у Першій київській гімназії, але був тоді у молодших класах. Закінчив юридичний факультет київського університету. Мав поступово-демократичну політичну орієнтацію. Написав і видав у Києві книжки: “Młoda Ukraina” (1909), “Współczesna umysłowość polska na Ukrainie” (1910), був співупорядником поетичного альманаху “Noworocznik Literacki”. Повернувшись після революції 1917–1921 рр. до Польщі, колишній демократ Т. Міхальський став клерикалом і працював у правокатолицьких друкованих органах. Отже, і його ніяк не назвеш ідейним консерватором і прихильником української самостійності. Не випадково саме він пускав плітки про провокаційність акції В. Липинського.

Б. Ярошевський у своєму листі згадав А. Іванського як багатого мецената, якого втратив через свою нерозважливість В. Липинський. Тим часом, у своїх спогадах Август Іванський-молодший згадував, що сам відійшов від акції В. Липинського, переконаний в доцільності такого відходу істориком О. Яблоновським. Він оповістив, що мав кілька зустрічей на нарадах з В. Липинським і, наситивши своє зацікавлення, зрештою відмовився брати участь у політичній справі українських консерваторів, яку задумав В. Липинський. Намовив його до цього й батько – Август Іванський-старший, що знав схильність сина до юнацьких захоплень і до впливів сторонніх осіб³¹.

³⁰ У листі до Д. Дорошенка через двадцять років В. Липинський писав, що цих прихильних до української незалежності поляків виявилось замало, щоб активно виступити з гаслами самостійності, якщо етнічні українці цього гасла не висували. (Листування В. Липинського. – Т. 1. – С. 635).

³¹ *Iwański A. Senior; Iwański A. Junior. Pamiętniki 1832–1876. Wspomnienia 1881–1939/ Opracował Waclaw Zawadzki. – Warszawa, 1968. – S. 387. Цит за: Gancarz B. “My szlachta ukraińska...” – С. 193–194.*

Якщо вже близькі співробітники тижневика ставали ідейними супротивниками, що казати про польську пресу, яка систематично цькувала “Przeгляд Краjowy” і В. Липинського. Цим пояснюються і часті нервові зриви останнього, і неритмічний вихід періодичного видання. Фактично воно не з’являлося і раз на два тижні.

Не встигло вийти перше число, як відразу в кінці квітня виникла перша публічна суперечка між Липинським і Ярошевським. Про неї В’ячеслав Казимирович так оповідав у листі до В. Доманицького від [27–30] квітня 1909 р.: “Почну з нашого тижневика. Врешті, друкується він, але яке буде перше число, святий його знає. Як я вже писав Вам, з Ярошевським я пересварився, обурений його легковажним відношенням до цілої справи. Він, як я вже Вам писав, одклавши тижневик «до осені», спокійненько поїхав собі на село, а мені написав листа, що «не знає, чи буде міг восени брати участь в тижневику, чи ні». Як знаєте, я чоловік не сварливий, але це вже мене обурило до краю, і я написав дуже острого листа, на якого відповіді не дістав – значить, з Ярошевським діло кончено. Отже, ми тепер на ласці п. Л. Радзійовського, а це «опора» не дуже надійна – тому я так спішу до Києва, щоб, якщо в 1 № будуть такі річи, під котрими підписатись не можна буде, попросити не пустити номера та й годі. Чого-то тільки чоловік не навчиться в роботі з отакими людьми”³².

У цій конфліктній ситуації радше хочеться стати на бік В. Липинського. Бо навіть коли Б. Ярошевський із ідейних міркувань залишив редакцію, як він писав у листі до М. Грушевського, навряд чи він мав моральне право кидати редакційну справу до моменту підшукування відповідної заміни, щоб зберегти український напрям цього періодичного видання. Побувавши в Києві за місяць, В. Липинський так передає картину, яку він застав у редакції: “Мої колеги з комітету редакційного так ведуть справу, що з неї готово нічого не вийти, з Ярошевським вже рішуче, здається, розійдусь – він головно своїм легковажним відношенням до діла попсував цілу справу, а що найгірше, звів її на посміх. Завтра чекаю телеграму, хочу ще повести діло з Радзейовським. Якщо і це не вдасться, то цілковито змінимо свої плани, в противному разі за днів 10 їду до Києва. Страшенно я прибитий всіми цими історіями – нічого робити не можу, видко, з людьми цими толку не доб’ємся”³³.

Проблемі з’ясування конфлікту між В. Липинським і Б. Ярошевським присвячено кілька листів першого до Сергія Єфремова за 1910 р. У квітні В. Липинський звертається до С. Єфремова з проханням бути громадським посередником (третейським суддею) у з’ясуванні, хто винний у загибелі тижневика. 17/30 квітня 1910 р. С. Єфремов погоджується бути таким посередником. В. Липинський втішений: “Ваш лист служить для мене запорукою, що існує в суспільності ця справедливість, на котру людина покладає всі свої надії в хвилини знеможення під ударами суворого життя і суворої, розбиваючої часто всі плани і всі сподіванки, дійсності”, – не без деякої високопарності

³² Листування В. Липинського. – Т. 1. – С. 551–552.

³³ Там само. – С. 556 (лист від 25 травня 1909 р.).

дякує він Сергієві Олександровичу³⁴. До С. Єфремова В. Липинський написав того ж дня, як одержав листа від Б. Ярошевського – 17 квітня. Він дав Б. Ярошевському відповідь і копію її надіслав 21 квітня 1910 р. до С. Єфремова. У супровідному листі В. Липинський поглиблює свої мотиви громадського з’ясування стосунків зі своїм колишнім колегою по тижневику. Він писав: “Хоч справа ця носить характер передовсім особистий, але до неї долучається ще й діло громадське, і тому маю надію, що Ви моему проханню не відмовите. В цій надії звертаюсь до Вас і прошу Вас дуже, щоб Ви були ласкаві згодитись бути суддею в справі межи мною і д. Ярошевським. Про характер цієї справи Ви довідаєтесь з листів д. Ярошевського, котрих копії до цього долучаю. Якщо Ви згодитесь взяти на себе обов’язок судді і якщо д. Ярошевський на мої пропозиції щодо суду пристане, то я, розуміється, на бажання суду готов ще прислати потрібні пояснення і документи (листування тощо) в цій справі. ... Лишати цю справу «так», і трактувати її «с плевательской точки зрення» не можу, бо, повторюю, вона носить почасти характер громадський і виникла вона на ґрунті праці громадської, в котрій і д. Ярошевський, і я брали і берем участь. ... Бажаючи справу цю рішити культурними засобами, я маю тільки одну дорогу: громадський суд, а значить, примушений звернутись до цих людей в громадянстві, котрі відповідають вимогам, які ставляться суддям”³⁵. Копію свого листа до Б. Ярошевського В. Липинський надіслав С. Єфремову 18 травня (5 червня) 1910 р.³⁶ 24 травня (6 червня) того ж року В. Липинський знову в листі до С. Єфремова згадує про суд честі з Б. Ярошевським: “Ви м. б. дістали мого листа з копією листа до д. Ярошевського ... я б дуже просив повідомити мене хоч в кількох словах, чи д. Ярошевський писав щонебудь до Вас з приводу цього мого останнього листа (відповіді на його лист, яким він зрікається суду) або, може, зложив на Ваші руки яку заяву тощо. Ціла та справа мучить мене і гризе страшенно, хотілося б якнайшвидче це все закінчити і позбавитися того почуття несмаку...”³⁷.

Б. Ярошевський у цій справі написав С. Єфремову три листи. У першому від 10 квітня 1910 р. він просить у Сергія Олександровича відтермінування своїх пояснень конфлікту з В. Липинським у зв’язку з загостренням хвороби³⁸. Через чотири дні він пише одного короткого листа В. Липинському. У ньому він доходить висновку, що суд роз’ємчий, як і суд честі, не має підстав для проведення³⁹. Цього ж дня він пише одного довгого листа з детальною відповіддю на всі звинувачення В. Липинського⁴⁰.

Логіка і зміст пояснень Б. Ярошевського були такими. У листі В. Липинський спочатку перераховує образи від Б. Ярошевського на свою адресу, потім

³⁴ Там само. – С. 661.

³⁵ Там само. – С. 662.

³⁶ Там само. – С. 663.

³⁷ Там само. – С. 664.

³⁸ ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 1740.

³⁹ Там само. – № 1738. Мешкав тоді Б. Ярошевський у Києві на вул. Львівській, 29, пом. 6.

⁴⁰ Там само. – № 1739.

подає низку претензій-звинувачень на адресу останнього. Б. Ярошевський вважав, що честі В. Липинського він у своєму листі – відмовившись від дальшого спілкування – не зачепив, бо не звинувачував останнього в якихось конкретних гріхах, а просто висловив небажання далі співпрацювати у видавничих проектах. Образи ж для себе з боку В. Липинського він особливої не бачить, а тому і не має потреби в суді честі. Б. Ярошевський писав, що матеріалів для планованого польсько-українського альманаху немає, а ідейні напрямні цього видання цілком суперечать його суспільно-політичним поглядам. Фотографії Б. Ярошевський передав Ф. Вольській. Лист до свого дядька Познанського, щоб той подав відомості про хлопмана Б. Познанського, він написав. Проте той такі відомості відмовився подавати. Написав він також листа до батька Л. Сідлецького, бо останній перебував у Південній Америці, і безпосередньо зв'язатися з ним Б. Ярошевський не міг. До Я. Мйодушевського і Вотенбурга Б. Ярошевський також писав, але ті своїх обіцяних матеріалів для альманаху не подали, за що останній не може нести відповідальності. Тому всі наведені В. Липинським “шкоди” Б. Ярошевський вважав безпідставними. В альманасі Б. Ярошевський погоджувався працювати лише з умовою, коли на перешкоді не стануть якісь непередбачувані обставини. А такі особисті обставини з'явилися, про що Богдан Ромуальдович і написав у листі до В. Липинського.

У цьому ж 1910 р. Б. Ярошевський, можливо, зустрічався з М. Грушевським у справі конфлікту з В. Липинським. Бо 21 вересня 1910 р. з цього приводу він написав історикові листа, в якому висловив бажання порадитись із професором. Б. Ярошевський писав: “Не вважаючи на те, що Єфремов в близьких і приятельських стосунках з Липинським, я міг би згодитись на суд Єфремова, бо він людина чесна, але в той час мені здавалося, що до суду честі ніяких основ не має. ... Більше знає стосунки Матушевський, який був навіть присутнім при дечому і на додаток я з ним в найкращих з усіх «радян» стосунках. Це чоловік добрий, але надто м'який і надто вражливий на сторонній вплив... Отже ж, я дуже прошу Пана Професора, щоб був ласкавий дозволити мені порадитись щодо цієї справи... Якщо Ви вирішите, що це діло слід розібрати, в такому разі я вельми прошу Вас... бути між нами судією”⁴¹. Отже, Б. Ярошевський уже в рік конфлікту сподівався, що М. Грушевський при з'ясуванні винних може стати на його бік. Але М. Грушевський, схоже, відмовився бути посередником.

Хто правий, хто винуватий

Чому Б. Ярошевський написав такого екзальтованого, ображено-ворожого супроти В. Липинського листа? На те були особисті мотиви. Б. Ярошевський був зацікавлений у М. Грушевському як людині, на руки якій Богдан Романович склав заповіт і якій доручив піклування долею і навчанням доньки Марусі та його архівом. Справа ця вимагала від М. Грушевського співчуття до Б. Ярошевського як громадського діяча. А конфлікт з В. Липинським

⁴¹ ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 2. – Спр. 864. – С. 16–20.

це співчуття і розуміння щодо Б. Ярошевського дуже розхитував. М. Грушевський знав про претензії В. Липинського до Б. Ярошевського. Він мав з Липинським більше спільних справ, ніж з Ярошевським. Тому можна припустити, що М. Грушевський міг мати більшу довіру до слів В. Липинського, ніж Б. Ярошевського.

З другого боку, Михайло Грушевський знав Б. Ярошевського принаймні від 1904 р. Тоді Богдан Ромуальдович вчився на відомих літніх українознавчих курсах у Львові. М. Грушевський спілкувався з Б. Ярошевським в редакції газети “Рада”. У 1913 р. Б. Ярошевський відсилає на навчання до Руського інституту для дівчат доньку Марію. Вибір був пов’язаний також з М. Грушевським, який там навчав доньок деяких українських діячів з Наддніпрянщини, зокрема Людмилу Шевченко з родини Т. Шевченка. М. Грушевський друкував у “ЛНВ” поезії Б. Ярошевського. У листовних контактах з Б. Ярошевським голова НТШ перебував від 1910 р. до 1914 р. Збереглися 16 листів Богдана Ромуальдовича за цей період. Опікувався М. Грушевський і Марусею Ярошевською. У його архіві зберігся подячний лист Марусі. Є. Пшеничний видрукував з “течки” Богдана Ромуальдовича в “Українському історичному”, про яку останній згадав у друкованому нижче листі, п’ять листів М. Грушевського до Б. Ярошевського за 1913–1914 рр.

М. Грушевський шанував В. Липинського як ученого і громадського діяча. Саме львівський професор був ініціатором обрання В. Липинського дійсним членом УНТ у Києві та НТШ (пікантним виглядає в цьому сенсі пасаж Б. Ярошевського про В. Липинського як про псевдовченого – “написав одну брошуру і ні одної дійсно наукової праці”; насправді він мав вже за собою, крім брошури про долю шляхти, і грубезний альманах про українсько-польські стосунки в XVI–XVII ст., чим могли похвалитися одиниці з українських істориків). Львівський професор враховував і той пієтет, що мав В. Липинський до нього як неофіційного лідера політичного українства в дореволюційні часи. В. Липинський не крився з цими думками, навпаки, зв’язав усі свої кроки з опінією М. Грушевського щодо того чи іншого питання українського руху⁴².

З М. Грушевським В. Липинський, як ми це відзначали вище, радився протягом другої половини 1908 р. з приводу заснування тижневику “Przegląd Krajowy”. Повідомляв львівського професора про всі перипетії з книжкою “Z dziejów Ukrainy”, докладно сповіщаючи про зміну формату і змісту, про

⁴² Докладніше про стосунки М. Грушевського і В. Липинського див.: *Гирич І. В. Липинський і М. Грушевський у дореволюційні часи* // Вячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – К.; Філадельфія, 1994. – С. 53–59; *його ж.* Вячеслав Липинський і Михайло Грушевський (до історії політичних і наукових стосунків) // Михайло Грушевський: 36. наукових праць міжнар. конф. НТШ до 125-ої річниці з дня народження. – Львів, 1994. – С. 306–317; *його ж.* Вячеслав Липинський у світлі його листування за дореволюційних часів // *Український історик*. – 1999. – Ч. 2–4 (141–143). – С. 110–142; *його ж.* Державницький напрям і народницька школа в українській історіографії (на тлі стосунків М. Грушевського і В. Липинського) // Михайло Грушевський і українська історична наука. – Львів, 1999. – С. 47–64.

включення тих чи інших уривків праць М. Грушевського і О. Яблоновського до видання, говорячи, що цей альманах розглядає як спільну громадську працю: свою, українського римо-католицького середовища і М. Грушевського. З М. Грушевським В. Липинський радився і стосовно своїх публікацій у “ЛНВ” та “Записках НТШ”, і з приводу інших своїх наукових проєктів. Навіть справа самостійницького політичного гуртка, який він творив спільно з Андрієм Жуком у 1911 р., так само спершу була обговорена з М. Грушевським. Здається, саме прохолодне ставлення голови НТШ до ідеї політичної групи “Вільна Україна” – прообразу “Союзу визволення України” – було однією з головних причин відмови від проєкту з боку В. Липинського (А. Жук продовжував здійснювати його на власний розсуд далі і, власне, у 1914 р. втілював у життя у формі СВУ).

Сам М. Грушевський вже після визвольних змагань сприймав увагу до себе з боку В. Липинського у дореволюційний період як “підлецування”⁴³, бажання сподобатися. Хоч насправді В’ячеславу Казимировичу йшлося більше про трактування своєї персони як уособлення суспільного інтересу цілої верстви спольщених українців шляхетського походження до загальноукраїнської справи, яку представляв М. Грушевський.

Цікавий висновок можна зробити, коли спостерегти всю громадську діяльність В. Липинського за дореволюційний час. Хоч би що робив В. Липинський, він це виконував не з власної руки, а як справу певної суспільної групи. “Przegląd Krajowy” та збірник-альманах “Z dziejów Ukrainy” він вважав не лише справою українських діячів польської культури та поляків-крайовців, а й українців націонал-демократичного табору – М. Грушевського і С. Єфремова. Видання популярних брошурок кооперативного характеру, які допомагав робити В. Доманицькому, вважав справою їхнього спільного кооперативного видавництва. Свою участь у “Раді” В. Липинський розглядав також під кутом зору громадського служіння – як представлення на загальнонаціональному форумі, яким була ця газета, інтересів консервативних кіл української суспільної думки. Власне, він був ледь чи не одним, хто формулював тоді цю думку, бо до В. Липинського увесь український рух репрезентувався як лівий

⁴³ Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932) / Упор. Г. Сварник. – Львів; Нью-Йорк, 1998. – С. 80.

У листі від 13 лютого 1923 р. М. Грушевський, у зв’язку з розподіленням матеріальної допомоги заслуженій українській інтелігенції, писав: “Про Липинського... я з ним колись добрий [був] – він підлецувавсь, удаючи мого духовного ученика etc., але рівночасно, як виявилось, тримавсь з Томашівським, потім він несподівано гостро і негарно виступив против мене, і я перестав з ним мати діло. Але поміч – се зовсім иньше діло, і в тих справах я нічого не зрікаюсь”. Говорячи про спілку з С. Томашівським, М. Грушевський, мабуть, мав на увазі постанову нової державницької історіографії, яка, різко відмежовуючи себе від народництва, не цілком справедливо заносила до нього й М. Грушевського як провідного репрезентанта. (Див.: Там само. – С. 154: “статею Кревецького ... історики Тов. Шевченка розривають зі мною і иньшими «старими істориками» на користь Томашівського та Липинського! – такий епілог моєї праці на львівському ґрунті і в Товаристві Шевченка!”).

і соціалістичний, а все праве було, на думку свідомих українців, буржуазне і російське або польське. Тому й факти негромадського поводження ідейних людей болісно сприймалися В. Липинським. Вони неодмінно мали дістати різку відсіч від останнього.

Напрошується порівняння конфлікту В. Липинський – Б. Ярошевський з конфліктом В. Липинський – М. Євшан, який стався через нетактовний вислів (“телячий захват”) останнього щодо захоплення В. Липинського особою Богдана Залеського. Зневажливе ставлення М. Євшана до Б. Залеського екстраполювалося В. Липинським як ставлення українського демократичного табору до українців римо-католиків, яких представляв В. Липинський. Тому й цю зневагу він переносив на свою особу. Тоді, у 1912 р., після настійливих вимог В. Липинського М. Грушевський згодився надрукувати вибачення щодо В. Липинського, хоч прізвище В’ячеслава Казимировича і не було прямо згадано в публікації М. Євшана⁴⁴. Подібні претензії В. Липинський висловлював і Є. Чикаленку та С. Єфремову у зв’язку з нападами на себе з “вшепольського” табору і обвинуваченнями у зраді польської справи на Правобережній Україні. Засновник національного консерватизму вимагав від українців захисту в “Раді” й толерування інтересів не лише демократичних кіл. Тобто трактував особисту образу як образу громадську.

Отже, вважати гостру атаку В. Липинського на Б. Ярошевського чимось неприродним і аномальним, що можна висувати з листа Б. Ярошевського, у нас немає підстав. Навпаки, така реакція В. Липинського цілком вписується в загальну атмосферу його реагування на інші справи громадського звучання. Згадаймо також конфлікти післяреволюційного часу з Д. Донцовим, О. Назаруком, С. Томашівським, Радою присяжних УСХД та П. Скоропадським. Усі ці конфлікти супроводжувалися гострими взаємними звинуваченнями, ініціатором яких був В. Липинський, винесенням незгод на публічне обговорення на широкому суспільному форумі, відкритими листами у пресі. Учасники конфліктів натомість ставили В. Липинському на карб хворобливу амбіцію, самолюбство і навіть нездорову психіку. Таку саму оцінку В. Липинському дає й Б. Ярошевський. (Згадаймо, П. Скоропадський розірвання співпраці з ним і УСХД також пояснював “нездоровою” психікою В. Липинського).

Сам М. Грушевський при всій повазі до наукових здібностей В. Липинського не завжди був стосовно В’ячеслава Казимировича коректним. І вже на початку їхнього особистого знайомства і наукової співпраці “підставив” В. Липинського у справі рецензії на “Історію України” М. Аркаса⁴⁵. Не повідомляючи його як автора, долучив до його рецензії, коректної і виваженої щодо В. Доманицького, свою погромницького характеру критику, чим до певної міри похитнув дружні стосунки між В. Липинським і В. Доманицьким.

⁴⁴ Листування В. Липинського. – Т. 1. – С. 387–396.

⁴⁵ Докладніше див.: *Грич І.* Ще до проблеми “Аркас і Грушевський” // Історичний збірник. Історія, історіографія, джерелознавство (статті, розвідки, замітки, есе). – К., 1996. – С. 221–230.

Питання видання “Przeglądu Krajowego”, а потім альманаху “Przegląd Ukraiński” обговорювалося В. Липинським і Б. Ярошевським спільно з М. Грушевським на його київській квартирі 13 і 29 вересня 1909 р. Саме М. Грушевський радив залишити крайовський напрям видання⁴⁶. Отже, М. Грушевський сприймав обох як товаришів по спільній праці. І мав здивуватися, дізнавшись про несподіваний гучний розрив між ними, після чого мав сподіватися на докладне з’ясування причин конфлікту. Не виключено, що М. Грушевський був знайомий і з листом В. Липинського до Б. Ярошевського, надісланим першим у копії до С. Єфремова. Бо зміст цього листа був відомий кільком людям, і він, як публічний лист, міг дійти в копіях і до М. Грушевського.

Лист Б. Ярошевського до М. Грушевського є, до певної міри, відповіддю на лист В. Липинського від квітня 1910 р. про необхідність громадського суду честі з приводу бажання Богдана Ярошевського цілковито зірвати стосунки з В. Липинським. Хоч і минуло чотири роки, справа ця не була полагоджена, а сам Б. Ярошевський не погодився ні на безсторонній суд С. Єфремова (“людини честі”), ні Ф. Матушевського (близького товариша С. Єфремова і доброго знайомого В. Липинського), ні на третейський суд особи, обраної “людьми довіри” з боку В. Липинського і Б. Ярошевського. Отже, позиція Б. Ярошевського виглядає слабшою, ніж В. Липинського. Звідси і звинувачення на адресу останнього з боку автора листа у “психопатії”. Позиція Б. Ярошевського у конфлікті не виглядає переконливою.

У кінці листа до М. Грушевського Б. Ярошевський наводить чотири пункти головних обвинувачень щодо В. Липинського: 1) громадська нечесність – В. Липинський не стільки українець, скільки поляк за свідомістю. Він починав свою суспільну працю як діяч Польської партії соціалістичної (ППС), хоч сам звинувачує Б. Ярошевського у належності до ППС (такого пункту в листі до Б. Ярошевського 1910 р. немає, можливо, ці звинувачення були висловлені в інших приватних листах або усно); 2) непорядна поведінка, що призвела до припинення виходу польсько-українського тижневика. В. Липинський звинувачував Б. Ярошевського у провалі плану видання альманаху замість тижневика; 3) “людина без усяких етичних принципів” не має права з моральних засад оцінювати діяльність Б. Ярошевського; 4) марнотратство і гультяйство В. Липинського призвело до зникнення коштів на видання “Przeglądu Krajowego”. Цим Б. Ярошевський відбивав звинувачення у відсутності ідейності і праці в тижневику за гроші.

Маловідомим залишається факт належності В. Липинського до учнівської організації Польської соціалістичної партії. Як відомо, В. Липинський у своїй акції щодо зацікавлення землевласників українською проблематикою змушений був протистояти “всехпольській” ідеології відновлення “Історичної Польщі” на землях колишньої Речі Посполитої та ідеї повної колонізації Правобережжя. Найбільшим впливом серед міської польської інтелігенції Правобережної України користувалася якраз ППС, найчисленніша і найвпливовіша

⁴⁶ ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 298, 318.

польська партія на підросійських українських теренах. Націонал-демократи Романа Дмовського і польські есдеки не мали такої популярності й авторитету. І от, виходить, саме “вшехпольська” ППС – сила, проти якої як консерватор з 1908 р. послідовно боровся В’ячеслав Казимирович, була тією першою політичною партією, яка запалила у В. Липинському інтерес до суспільного життя. Саме на це педалює Б. Ярошевський. Але, з іншого боку, парадокс цей цілком зрозумілий, якщо взяти до уваги, що, по-перше, ППС була найактивнішою політичною силою, авангардом політичного перетворення суспільства, а по-друге, з ППС розпочинали ті польські з походження революціонери, які згодом прилучилися до подібного українського авангарду – Революційної української партії (РУП). Подібний шлях пройшов Левко Юркевич – майбутній лідер УСДРП, якого близько знав В. Липинський і котрого він у 1911 р., під час перемовин щодо створення самостійницького надпартійного угруповання, називав “товаришем”. Таке звертання В. Липинський вживав у листовному спілкуванні лише щодо своїх партійних товаришів.

І все ж сам факт організаційної належності В. Липинського до ППС як члена партії викликає сумнів. Скоріше йшлося про те, що В’ячеслав Казимирович лише брав участь в акціях ППС і лише в тому сенсі, що остання визнавала право українців на будівництво власної держави і робила в цьому напрямі відповідну агітацію. Наведемо для підтвердження слова самого В. Липинського, написані в кінці 1920-х рр. Д. Дорошенкові, у яких він пояснює причини своєї співпраці з ППС: “Ви ж краще, ніж інші, знаєте перебіг мого життя. Знаєте, чому восени 1900 р. я закликавав київську гімназальну польську громаду злитись в одну з такою ж громадою українською. В польській громаді мали тоді верх ППСовці, які пропагували завзято самостійність України, але з тим, щоб вона була роблена без них, самими українськими руками, а вони б з цього користь для Польщі тягнули. Поскільки перша ідея – самостійність – всеціло захопила мене, постільки друга – роля безвідповідального провокатора цієї самостійності – була мені гидка і противна. Тому я покинув польську громаду і пішов до українців, щоби сам особисто за своєю відповідальністю «робити» між ними – по тогочасному пепесовському вислову – «самостійність». Чому ця моя праця перед війною не удавалась, Ви теж знаєте. З польською пепесовською молодіжжю я не міг домовитися через вищезазначені причини і через те, що не був соціалістом (ендеки про самостійність України і чути не хотіли). Старше польське громадянство, яке Ви бачили свого часу на нашій київській з’їзді [21 лютого 1909 р.], хоч і погоджувалося зі мною в теорії (несоціалістична самостійна Україна), але не погоджувалося щодо тактики, бо воно було замало численне, щоб зважитись на тактику активності супроти Польщі, супроти Росії і супроти повної байдужості щодо державницьких українських питань серед української інтелігенції. Моя пропаганда серед цієї інтелігенції ідеї несоціалістичної і незалежної Української Держави перед революцією теж не знаходила широкого відгуку... Скласти державницьку українську групу, яка в наших українських умовах могла і може бути тільки несоціалістичною в теорії і пепесовською

в тактиці – перед війною не удалося. ... Позаяк поляки до нас найближчі, то я і називав як зразок для цієї тактики – тактику відбудувавших польську державу пепесовців. В чім суть цієї тактики? Безмежна вірність організації і товаришам по організації та безпощадність для тих, хто організації зрадив чи її спровокував”⁴⁷.

Отже, як можна пересвідчитися з авторефлексії, В. Липинський був пееесівцем тактично, а не ідейно. Чи належав він до організації ППС – наразі невідомо. Але сам він себе пееесівцем ніколи не вважав.

Б. Ярошевський безсенсовно звинувачує В. Липинського у двоєдушності, хоч і сам, за власним зізнанням, до 1902 р. визнавав себе ідейним пееесівцем. Тому й інвективи на кшталт “свіжоспечений українець” з повною підставою можна звернути і супроти Б. Ярошевського, який на час зміни ідейної орієнтації мав уже тридцять три роки, тоді як Липинському було лише двадцять, а до українства він навернувся у 1901 р., тобто на рік раніше за Б. Ярошевського. Проте належність до ППС не означала для початкуючих українців польської культури відсутність українського політичного інтересу. Сам Б. Ярошевський визнавав, що “верховоди” ППС радили полякам з України записуватися до української учнівської громади. У листі Б. Ярошевського згаданий Меленевський (Басок) – пізніше активний український есдек і діяч СВУ, – який відкрито розірвав з ППС, на відміну від “лукавого”, на думку Ярошевського, В. Липинського.

Інша ситуація складалася стосовно ставлення українців до РСДРП. Якщо революціонер українського походження ставав одним із російських есдеків, то, як правило, вже назавжди залишався російським централістом і великодержавником за переконаннями.

Богдан Ярошевський визнає надзвичайний публіцистичний талант В. Липинського, але сварить “погану вдачу” В’ячеслава Казимировича. Він висновує, що “з боку суспільного [В. Липинський] шкودлива людина. Цеї шкоди, що він учинив, може, й писання його не переважать”. Оце “може” Б. Ярошевського звучить досить промовисто. Тобто “шкода” може переважити громадське значення творчості В. Липинського, а може й ні. Незважаючи на особисту образу, Б. Ярошевський намагається бути об’єктивним і віддати належне винятково талановитій публіцистиці В. Липинського.

Б. Ярошевський звинувачує В. Липинського у самолюбстві і непогамованих амбіціях. Перше важко заперечити, але на амбіції В. Липинський мав моральне право. І це визнавали більшість його симпатиків, передусім Ф. Вольська, Л. Сідлецький, А. Монтрезор. Цікаво, що всі ці вихованці В. Липинського в 1917 р. влилися в українське, а не польське державне будівництво, ніби підтверджуючи цим правильність концепції батька новітнього українського консерватизму. А чи фразеологія Б. Ярошевського не свідчить про такі ж амбіції з боку його самого? Про амбіційну вдачу Б. Ярошевського пише й сам В. Липинський у друкованому нижче листі. Психологічно зрозуміла заздрість Б. Ярошевського щодо свого молодшого колеги. Ярошевський був на тринадцять років старший

⁴⁷ Листування В. Липинського. – Т. 1. – С. 635–636.

за В. Липинського, але у справах видання тижневіка такого визнання й авторитету зовсім не мав, що, напевно, його ображало.

Через увесь лист бринить образа Б. Ярошевського на В. Липинського за те, що останній домовлявся спочатку про редакторство першого, а згодом понизив його функцію лише до рівня літературного (“технічного”) редакторства, відсунувши від вирішення ідеологічних напрямних “Przeglądu Krajowego”. А від початку він нібито умовляв Б. Ярошевського стати головним редактором тижневіка. Тим часом така домовленість навряд чи мала місце. У вищезгаданому листі до М. Грушевського від 17/30 червня 1908 р. В. Липинський пише про результати перемовин з Б. Ярошевським і зазначає: “Склад редакції, на нашу думку, мав би бути такий: видавець – д. О. Юркевич, редактор українського відділу – д. Ярошевський (він, власне, веде газету і одержує гонорар), редактор польського відділу – українофіл «крайовець», але не поляк”⁴⁸. Отже, як бачимо, Б. Ярошевського В. Липинський планував лише на редактора українського відділу та літературного редактора часопису. Сам же В. Липинський, безперечно зі згоди сторін, обирався головним редактором, що мав відповідати за ідейно-історіософський напрям журналу. І на такий розклад Б. Ярошевський тоді погоджувався. Тому й звинувачення в інтриганстві на адресу В. Липинського не виглядає переконливим. Навпаки, можна запідозрити в цьому Б. Ярошевського, який, попри попередні домовленості і згоду на напрям тижневіка, раптом захотів претендувати на місце головного редактора і намагався, як він і сам зізнавався, змінити ідейний напрям видання.

Мав В. Липинський підстави образитися на Б. Ярошевського за його дві спроби залишити редакцію тижневіка, що спричинило сповільнення праці над підготовкою його чисел і загрожувало закриттям видання ще влітку 1909 р. Те, що повернення Б. Ярошевського в редакцію збіглося з одержанням чергової грошової “рати” на видання, могло виглядати і як причина до рішення знову стати до роботи. В. Липинський коло себе мав людей, у яких переважав польський національний вплив, “ідейним українцем” у редакції був лише Б. Ярошевський. І в найскрутнішу хвилину виходу перших номерів він залишив В. Липинського наодинці з поляками. Виходить, В. Липинський більше довіряв Б. Ярошевському, ніж навпаки. І свідченням цьому було звертання “любий друже”, яке він вживав лише щодо окремих близько знайомих людей. Хіба що В. Доманицький удостоювався такого звертання з осіб політичного бомонду України. С. Єфремова В. Липинський величав “вельмишановний і дорогий”. Звертання “дорогий” він уживав лише стосовно товаришів по ідейній праці, гетьманців у 1920-ті рр. або тих людей, які особисто допомагали йому у справах матеріального забезпечення чи лікування. М. Грушевський не удостоювався більшого, ніж “високоповажний Професоре”. А після випадку з рецензією на М. Аркаса В. Липинський перейшов на нижчий реєстр – “Вельмишановний Пане Професоре”. Це говорить про те значення, якого В. Липинський надавав співпраці з Б. Ярошевським.

⁴⁸ Листування В. Липинського. – Т. 1. – С. 354.

У той самий час Б. Ярошевський ніколи не сприймав В. Липинського як близького товариша. В'ячеслав Казимирович, схоже, все ж більше був зацікавлений у продовженні тижневика, ніж його спілльник по редакції. Перед закриттям видання обговорювалися інші варіанти його пролонгації як місячника і неперіодичного збірника-альманаху. Але від них відмовився саме Б. Ярошевський, а не В. Липинський. Отже, твердження Б. Ярошевського про бажання В. Липинського, щоб часопис вмер власною смертю, так само виглядає мало переконливим. Особливо, коли взяти до уваги, що альманах “Z dziejów Ukrainy”, який розглядався В. Липинським як продовження “Przeglądu Krajowego”, він все ж таки видав у 1912 р. вже без Б. Ярошевського.

Найбільше, що вражає при читанні “обвинувального акта” супроти В. Липинського, це той факт, що останньому довелося майже рік видавати журнал з людиною, яка зовсім не розуміла мети його створення, не поділяла ідейних засад територіалізму та ще й була до видавця журналу вороже налаштована. Читаючи листа Б. Ярошевського, хочеться поспівчувати В. Липинському, і розумієш, чому він змушений був говорити іншим членам редакції про невідповідність Б. Ярошевського при виконанні завдань “Przeglądu Krajowego”. Б. Ярошевський вважав метою часопису плекання “антоновичського соціально-народного демократизму”. Сам територіалізм В. Липинського Б. Ярошевський розумів так, “начебто Україна спільна власність всіх націй, котрі мають цілком однакові права”. Тим часом головною метою територіалізму було на підставі спільного проживання з українцями зацікавити поляків українським рухом і перетворити польського патріота на політичного українця, хоч і етнічного поляка, який мав право плекати польські форми культури, але бути українським державником⁴⁹. Показово, що С. Радзейовський відразу звинуватив В. Липинського у бажанні українізувати поляків. Бо ж не випадково В. Липинський вимагав від співробітників журналу відмови від публікування в польських виданнях, чого не поділяв Б. Ярошевський. Отже, виходить, у національному питанні В. Липинський був значно принциповішим, ніж схильний до компромісів Б. Ярошевський. С. Радзейовський глибше розумів суть територіалізму, ніж Б. Ярошевський – найближчий співробітник В. Липинського.

Для Б. Ярошевського територіалізм – це “повна безпрограмовість”. І саме територіалізм Б. Ярошевський хотів відкинути як головний ідейний принцип видання й увести демократичну ідеологію відмови поляків від свого культурного минулого на користь українського демократичного руху. Тим часом заради власне ширення територіальної свідомості В. Липинський і започатковував видання. Територіалізм був пов'язаний із самостійницькою візією. Він розглядався В. Липинським як перший щабель для формування

⁴⁹ Промовистими в цьому сенсі є слова самого В. Липинського, сказані у відповідь на обіжник М. Гехтера, редактора газети “Свобода”, уміщені в ній у 1922 р.: “...більше активна і краще зорганізована, зросійщена і спольщена хліборобська меншість прийме мову та національність пасивної української більшості і, працюючи для Української Нації і Держави, стане для цієї більшості потрібною і необхідною”. (Листування В. Липинського. – Т. 1. – С. 291).

української самостійницької ідеології серед поляків-землевласників Правобережжя.

Отже, Б. Ярошевський був типовим федералістом, який мало розумівся на доктрині В. Липинського, хоч і більше року з ним близько співробітничав. Тому й писав про В. Липинського: “Як тільки такий українець польського походження з’являється «самостійником» на польській кшталт, не виносить «москалів», мріє про спілку Польщі і України, звернуту проти Москви, австрофіл, германофоб, то для мене ясно, що він міркує цілком як поляк. Для поляків такі думки, може, спасенні, а для нас вони не годяться”. Тут впадає в око відверте пересмикування і тенденційна недобросовісність Б. Ярошевського щодо В. Липинського та його поглядів. Останній не був ані австрофілом, ані германофобом, навпаки, завжди закликав спиратися на власні сили, що було засадничою вимогою його політичної філософії. Саме тому, що В. Липинський був принциповим прихильником здійснення власної політичної акції, він відмовився брати участь у Молодоукраїнській групі й розв’язав надпартійне самостійницьке утворення “Вільна Україна”. Ще до революції В. Липинський дотримувався відомого гасла, висловленого в “Листах до братів-хліборобів”, що треба балансувати між двома агресивними сусідами так, щоб, відсепаровуючись від Польщі, не втопитися в Москві, і навпаки, відокремлюючись від Москви, не розчинитися в Польщі.

Насправді, визнаючи українців нормальною нацією, не можна не бачити, що бажання самостійництва є природною вимогою. Називати думки В. Липинського “міркуваннями поляка” було відвертою нісенітницею з боку Б. Ярошевського. Бо ж “поляк” В. Липинський будував на правобережних теренах не польську державу, а українську. Зрештою, на такій же підставі і Б. Ярошевського можна було вважати “поляком”, бо, бажаючи федераційного зв’язку з Росією, він лив воду на млин відбудування польської державності на підросійських західноукраїнських землях.

Отже, пасажі Б. Ярошевського про невиробленість суспільно-політичних поглядів В. Липинського, його еkleктизм радше мають бути звернуті проти самого Б. Ярошевського. Останній дивується, що українці, які вийшли з лівиці ППС, “опинилися в обіймах російських ескеків-централістів”. Але ж сталося це саме через те, що переважила не самостійницька, а федералістична концепція, адептом якої якраз і був Б. Ярошевський. Отже, саме федералізм політичних партій України стояв на заваді викристалізування національного думання серед українців – членів соціалістичних партій. Проте цього алогізму Б. Ярошевський не помічає у своїх розумуваннях. Напевно, він цим хотів сподобатися М. Грушевському, який якраз і був промотором політичного федералізму у взаєминах з російськими політичними силами, що опонували царату в легальній політичній царині.

Б. Ярошевський писав: “Польсько-українське порозуміння мусить спиратися на корисну для нас політичну платформу, себто на федералізм. На жаль, немає зараз ні одної польської партії, яка б проповідувала цей програм федералізму на ґрунті російської державності і систематично його проводи-

ла”. Доктрина федералізму тяжіє над Б. Ярошевським, що не свідчить про його політичну спостережливість. Польське суспільне життя стреміло до незалежності, а отже, навіть апіорі федералістичних політичних утворень не могло там виникати. Тому й з поляками найкраще було вести розмову з позицій аналогічних – українського самостійництва. Це сприймав як аксіому В. Липинський, але цього зовсім не розумів Б. Ярошевський.

Дивує й таке суперечливе твердження Б. Ярошевського: “В Польщі самостійництво виросло з ґрунту, а у нас це тим часом тільки доктрина, навіяна або польським впливом, або крайнім націоналізмом (НУП)”. Якщо українське самостійництво є лише доктрина, це не означає, що від неї треба відмовитися. Навпаки, якщо вона на той момент не мала суспільного опертя, у її розвиток необхідно було вкладати більших сил. Якраз це і намагався робити В. Липинський. Тому закиди Б. Ярошевського виглядають зовсім недоречними. Лишається лише поспівчувати В. Липинському, який з таким антиподом, як Б. Ярошевський, у питаннях ідеології, тактики й стратегії українського руху ще примудрився майже рік співпрацювати в одному виданні. Це воістину вимагало неабиякого терпіння, такту і компромісовості від В. Липинського. Від цього, не дивно, він впадав у відчай, що вимагало відповідної “розрядки”, про яку писав у листі Б. Ярошевський. Темперамент В. Липинського розбивався об мур нерозуміння, а то й пасивності Б. Ярошевського.

Останній блок звинувачень Б. Ярошевського стосується т. зв. гульгяйства В. Липинського. Проте навряд чи сьогодні вони сприймаються як негатив. В. Липинському було в 1909 р. лише 27 років, і чекати від нього поведінки людини з великим життєвим досвідом і розважливістю, як у 40-річного Б. Ярошевського, не випадає. Сам Б. Ярошевський пише про необхідність кудись дівати велику енергію. Імпульсивними, з викидом великої енергії через “душевну релаксацію” були й низка інших інтелектуалів. Серед українців приходять на пам’ять Т. Шевченко та І. Франко. Чи заважала їм творити т. зв. “гульня”, питання скорше риторичне. Напевно, при тій хворобі, що мав В. Липинський, твердження про його “розгульний” спосіб життя виглядає явним і упередженим перебільшенням.

Так само звинувачення в зайвих тратах грошей є непереконаливим. Сам Б. Ярошевський, ніби злякавшись такого звинувачення стосовно В. Липинського, тут же додає, що бухгалтерія видавництва була в порядку і йшлося лише про недоліки в розповсюдженні видання, за яке В. Липинський як формально не член редакції повної відповідальності не ніс.

Насамкінець підкреслимо – публікація листа Б. Ярошевського є важливою, бо цей лист несе багато інформації, яка на сьогодні невідома для дослідників життя і діяльності В. Липинського.

При передачі текстів максимально збережено правопис В. Липинського, зокрема його “желехівку” з відсутніми апострофами і пом’якшеним “ї”, а також правопис Б. Ярошевського; пунктуацію збережено, при мінімальній наблизеності до сучасної. Скорочення розкрито у квадратних дужках. Висловлюю подяку п. С. Паньковій і п. О. Проценкові за допомогу в копіюванні матеріалів.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

[17/30.IV.1910. – Копія листа В. Липинського до Б. Ярошевського

Краків 17/4 IV 1910 р.*
ul. Kołłątaja (Poniatowskiego) 6.II

Вп. Богдану Ярошевському

Добродію!

Лист, писаний “з Вашого доручення” Вашою Дружиною з д. 19.III ст. ст. 1910 р., я одержав тут у Кракові, приїхавши сюди в минулу суботу 27.III/9.IV.1910 р. Не відписував я Вам зараз тому, що 1) по приїзді зараз занедужав і до вчорашнього дня лежав у ліжку, 2) сподівався, знаючи Вашу нервову вдачу, пояснення від Вас в цій справі. Сьогодні, маючи вже змогу писати та не одержавши від Вас ніяких пояснень і приймаючи, значить, цей лист Ваш *справжній, обдуманій вислів* Ваших поглядів, відписую, зазначивши зараз на початку, що з Вашим “небажанням листуватись” маю повне право, розуміється, не рахуватися, бо воно, судячі по змісту і формі Вашого листа, є тільки “небажанням” дістати заслужену відповідь на цей образливий і грубіянський лист, який Ви мені, Добродію, прислали, заховавшись до того підписом своєї Жінки та заздалегідь забезпечивши себе “можливістю переміни адреси”!

Ви пишете, що Вам “небажано листуватися, а тим більше брати на себе якінебудь доручення”, бо... між нами нема ніяких “товариських стосунків”, а з Вашої сторони до того нема ще ніяких “взятих на себе обовязків”. Отже, дозвольте Вам, Добродію, пояснити і відповісти на це, що слідує: 1) коли я Вас в своєму листі питав про справи “Przegląd’у” (*питає тільки, а нічого не доручав* Вам робити), то робив це, думаючи, що Ви брали участь в “Przegląd’і” не з причини “товариських стосунків” до мене, або є це тільки наслідком *платних* зобовязань (“інших” Ви очевидно не признаєте), а тому, що вважали і вважаєте працю в “Przegląd’і” – *працею суспільною*, котра однаково обходить Вас, як і мене, без огляду на те, чи ми з Вами маємо якісь “товариські стосунки” чи не маємо або-ж берем, чи не берем за цю працю гроші. Ваш лист, в котрому Ви стали на таку точку погляду, неначе Ви є якийсь “служашчий”, а я “роботодавець”, котрий цього “служашчого” “роzcитав”, а потім ще осмілюється “доручати” йому якусь роботу – переконав мене, що Ви інакше дивились на працю в “Przegląd’і”, здивував і, признатися, засмутив мене дуже. Тут ще до речі згадаю, що другий мій лист, який я передав Вам через мого брата, я написав з Затурець, не знаючи, що тут в Кракові жде мене така “приємна несподіванка” в формі оцього Вашого листа.

2) Крім справи “Przegląd’у”, супроти которого Ви маєте *формальне* право вважати себе звільненим від обовязків відповідати на запитання, що до нього стосуються, була ще в мому листі справа інша, значно важніша, *справа альманаху*, про котру я мав і маю повне право Вас питати, бо Ви, Добродію, взяли на себе що до неї *зобовязання моральні*. Як що Ви, може, про цю справу “забули”, то дозвольте Вам нагадати. Діло було ось як: коли ми рішили припинити “Przegląd”, я стояв за видавання місячника, Ви стояли за альманах. Після довгих балачок я, бачучи, що Ви на мій проект не згодитесь, пристав врешті на Вашу гадку, бо не хотів нізащо Вас від спільної роботи відбивати, а до того знаючи, що Ви не маєте наразі заняття, хотів Вам його ще на кілька місяців

* Мабуть, помилка. Треба: 17/30.IV.1910 р.

забезпечити. В результаті між нами стала умова, після якої Ви взяли на себе редагування альманаху у Києві за плату 50 рублів в місяць, то-б на таких самих умовах, як і було в “Przegląd’i”. Я взяв від Вас *слово честі* (чому, поясню низче), що Ви від цього вже не відмовитесь, то заходився з цілою енергією коло нового діла. Але коли, під впливом незвістних мені причин, Ви уявили собі, що я грошей на альманах не дістану, а з другого боку, коли Вам траплялась якась посада поза Київом, то Ви собі преспокійно “ничтоже сумняшесь”, не вважаючи на всі мої запевнення, що кошти на видання будуть (я мав обіцяну поміч мого батька, котрий свою обітницю, розуміється, додержав), слово, дане мені, зломали і навіть без подання ніяких причин заявили, що від редагування альманаху відмовляється. Таким поступованням Ви мене поставили в страшенно незручне і важке становище, а нерви мої, і так розбиті, довели до остаточного розстрою. Згадавши, однак, що це Ви вже не вперше таке робите, і маючи надію, що Ви, побачивши, що кошти на видання є, знов на редагування пристанете, я рішив виїхати з Києва, і ми перед самим моїм відїздом стали на тому, що хоч Ви на разі від редакторства відмовляється, але *обіцяєте* співробітництво і співучасть, а тим самим, значить, берете на себе моральне зобов’язання не тільки супроти моєї особи, але супроти громадського діла великої ваги. Це зобов’язання Ваше мало до того тим більшу вагу, що, виступаючи перед тим в ролі майбутнього редактора альманаху, Ви звертались від себе і від нашого імені до ріжних осіб. Тепер же, коли я, опираючись на це Ваше моральне зобов’язання, звертаюся до Вас в справі альманаху, Ви 1) грубо відповідаєте мені бажанням “перестати листуватись”, 2) “великодушно” присилаєте мені адресу Міодушевського¹, але лишаєте у себе його лист, писаний до Вас як до редактора альманаху і на підставі якого можна тільки відобразити обіцяну Міод[ушевським] статтю з “Dziennika Kijowsk’ogo”, 3) привлашуете собі статтю д. Вотенбурга, прислану не для Вас, а для альманаху, 4) не повідомляєте мене зовсім про відповідь д. Седлецького і інших, а також не згадуєте про фотографії, дані мені д-ром Юркевичом для альманаху. Невже Ви почуваете себе в праві це все робити, тому тільки, що не взяли на себе ніяких платних зобов’язань?

III. Врешті кілька слів з приводу товариських між нами стосунків. Від часу, коли я з Вами познайомився і коли ми приступили до спільної праці серед спольщеного українського суспільства, я все ставився до Вас з великою симпатією і повагою, як до старшого Товариша, не по школі очевидно, але Товариша в спільному нам обом і дорогому мені і Вам – я так думав – ділі. Я так тільки розумів наші “товариські стосунки” і все старався їх заховувати та піддержувати, аж до часу одібрання Вашого останнього листа, не вважаючи на всі прикrostи, які мені доводилось через Вас і від Вас зазнавати. Пригадаю Вам тільки найважніші. Коли ми приступили до видання “Przegląd’u”, Ви взялися його редагувати. Я тоді через хворобу моєї Дружини примушений був виїхати з Києва і цілу справу з повним довірям покинув на Вас. Тим часом Ви собі преспокійно, не вважаючи на взятє зобов’язання (“моральне”, а до того таки разом і платне), “Przegląd” покинули і виїхали на посаду до С[тарого] Константинова. Підірвавши через це в самім корінні існування часопису, бо завдяки безголов’ю, яке тоді запанувало, туди налізли всякі Міхальські² і т. ин. Мало того, наробивши оцього лиха, Ви ще почали не знати за що мститись над “Przegląd’ом”, присилаючи до Редакції українських газет заяви, що Ви “нічого з ним спільного не маєте”, і тим вводячи цих людей, що при “Przegląd’i” лишились, в підозріння або в якихось негарних супроти Вас поступках, або-ж, в ширенню таких ідей, [з] котрими Ви, відомий в українських сферах діяч, не можете згодитись. Врешті Ви таки

добились, що ця Ваша “заява” появилася в “Слові” (про це я тільки тепер недавно довідався, бо “Слова” тоді не читав). Але показалося, що ця друкована заява мала таку саму вартість і стійність, як і всі Ваші обітниця і зобов'язання, бо, як тільки діла “Przegląd’u” улітку поправились і [я] знов запропонував Вам редагування (не знаючи, повторяю, тоді про Вашу заяву в “Слові”, бо був-би того не робив), то Ви згодились і любісенсько почали редагувати часопись, з котрою “нічого не хтіли мати спільного”! Отже, коли ми приступали до альманаху, то я, научений гірким досвідом, вимагав від Вас слова честі, що Ви обіцяної участі в тому не зрічетесь, але як показалося – воно від цього самого інциденту альманаху не забезпечило досі, як це мене все не драгувало, я старався не звертати на це великої уваги і старався пояснити собі таке чудне поступовання поганим станом Вашого здоров'я, нервами і т. ин. і во ім'я власне товариських відносин старався це все забути, лишень би йшло найважливіше, спільне і дороге нам обом, як мені – повторяю – здавалося, діло. Але останній Ваш лист розкрив мені очі, і я, на великий жаль, переконався, що у Вас цієї привязанности до діла нема, що воно для Вас чуже і байдуже і що Ви берете в ньому участь тільки тоді, коли це для Вас особисто вигідно. Розуміється, я Вам не роблю закидів з того, що Ви рахувались з матеріальною стороною цієї громадської праці, бо знаю дуже добре, що Ви тільки власною працею живете, – закидаю Вам натомість те, що Ви для цього діла громадського, для цієї ідеї не схотіли ризикувати навіть стільки ризикує, приміром, кожен робітник, що вступає до нового, чужого навіть йому підприємства, котре може кожної хвилини прогоріти; закидаю Вам головним чином те, що Ви ж для цієї безпідставної зрештою трусливості ламали дані слова і приречення, роблячи тим велику шкоду самій справі. І я зрозумів врешті тепер, чому Ви кидали “Przegląd”, коли його матеріальне становище було хистке, і зрозумів, чому тепер покинули альманах. А до того я ще переконався, що Ви попри це все маєте ще злу і хоробливу амбіцію, котра підюжувала Вас шкодити “Przegląd’ові” тоді, коли Ви побачили, що він все-ж таки йде, не вважаючи на Вашу утечу, а тепер наказує Вам мститись на мені і на альманахові за те, що цей альманах таки буде (як це Ви з мого листа могли пересвідчитись), не дивлячись на всі Ваші сумніви, Вашу боязкість і Ваше малодушне супроти того поступовання. Все-ж, розуміється, можна назвати рисою характеру або-ж індивідуальною етикою то що, але мене не це в даному разі обходить. Раз я пересвідчився з фактами в руках, що Ви таки, а не інші, то про дальшу спільну працю і про дальші “товариські стосунки” між нами не може бути й мови. І тут, здається, наші взаємні бажання сходяться, тільки-ж коли я Вам ясно висловлюю поводи такого мого поступовання, коли воно являється тільки наслідком Вашого образливого визиваючого листа, то Ви різко, і грубо після найкращого нашого розстання, обриваючи “товариські стосунки” і не подаючи для цього *жодної причини*, робите мені тим *безпідставну зовсім образу*.

– Сумірюючи все вищесказане, заявляю Вам, що Ви, присилаючи мені такого листа,

1) робите шкоду громадській справі видання альманаху, бо, вступаючи раніше від імени його редакції в зносини зі сторонніми людьми, а тепер зрікшись в ньому всякої участі аж до відповідей на запитання включно і заховавши до того у себе весь дотичний матеріал, Ви поставили у безвихідне становище редакторів і видавців альманаху.

2) безпідставно, не подаючи ніяких причин, ображаєте мене, зірвавши “товариські стосунки”, котрі Ви до останніх часів піддержували. З огляду на це вимагаю від Вас, щоби Ви

I. Повернули Редакції альманаху весь присланий для неї на Ваші руки матеріял.

II. Подали на письмі причини, чому Ви зріклись участи в альманахові, а це для того, щоб потім не баламутити людей всякими “листами до Редакції”, як це було з “Przeгляд”ом”.

III. Подаючи на письмі також причини, для яких Ви порішили зірвати зі мною “товариські стосунки”.

– Щоб справу цю між нами рішити (а рішення буду і маю право домагатись як сторона пошкодована) культурними засобами, пропоную Вам *суд*, або так званий “роз’ємчий”, тоб-то зложений тільки з одного чоловіка, на котрого рішення обидва вповні покладемося, і в такому разі я зі своєї сторони пропоную Сергія Алекс[андровича] Єфремова; або-ж *суд* третейський, і в такому разі виберем по двох судів з кожної сторони, а вони вже виберуть суперарбітра.

Копію цього листа і копію листа Вашого пересилаю одночасно С. Ал. Єфремову і прошу Вас, повідомляючи мене про Ваше рішення в справі *суду*, одночасно копію цього повідомлення вислати і на руки С. Ал. Єфремова. Зазначаю вкінці, що як би *суд* між нами не відбувся з причин, походячих *не з моєї вини*, то заховаю за собою право іншими дорогами шукати на Вас сатисфакції.

Вяч. Липинський.

ІР НБУВ. – Ф. 317. – № 579.

№ 2

5.VI.1914. – Лист Б. Ярошевського до М. Грушевського

I

Високоповажаний Пане Професоре, Добродію!

Зібрався я нарешті розказати Вам листовно історію моєї спільної діяльності з Липинським, про що згадував минулого року. Окрім того я звертаюсь до Вас у деяких своїх особистих ділах і з цих останніх починаю. Здоров’є моє дуже зле, і я мушу подумати перш за все про долю моєї доньки-одиначки. Хотілось би зробити так, щоб моя Маруся неодмінно далі вчилась і кінчала науку в Галичині. З огляду на хиткість поглядів моєї жінки і можливий не бажаний вплив її сім’ї, неодмінно треба так зараз поставити справу, щоб після моєї смерті жінка не могла Марусі з Галичини взяти (опріч, розуміється, вакацій). Я забезпечений на 1000 рублів в Першому Взаємному Товаристві. Полісна квитанція моя буде знаходитись в руках Фед[ора] Павл[овича] Матушевського (зараз вона у Андр[ія] Григ[оровича] Вязлова). Їм обом я говорив і писав не раз, що ці гроші призначені *виключно* на науку Марусі, не можуть бути ні в якому разі видані до рук моєї жінки, ані в цілості, ані частками і повинні бути вжиті на часткову щорічну заплату за утримання і науку Марусі, евентуально до рук заряду в Перемишлі (я посилав на імя Директорки, Марії Примівни). Поліс виданий на “предъявителя”, і в чиїх він руках, – того й гроші. Біда одначе в тому, що ні Фед[ір] Павл[ович], ні Андр[ій] Григ[орович], здається, не зовсім вірять в те, щоб Марусі неодмінно треба було вчитись в Галичині, а також в те, що з боку матері український вплив не є певний і забезпечений. Федір Павл[ович] останніми часами трохи перемінив думку на мою користь, так я гадаю, але справа ускладняється тим, що обидва мої майбутні опікуни, а перш за все Фед[ір] Павл[ович] особисто знайомі з мою жінкою і, може, були б трохи в незручному становищі, як би треба було поставити жінці якісь рішучі вимоги. З огляду на все це, я хочу зробити домашній заповіт, в якому виразно написати, що після моєї смерті сума, на яку я забезпечений

(1000 руб.), має бути вповні вжита тільки на науку і потреби Марусі, при чому я вимагаю, щоб Маруся далі вчилася в Перемишлі. Виконавцями сего заповіту я хочу зробити Вас, Фед[ора] Павл[овича] і Андр[ія] Григор[овича]. Як що Ви будете ласкаві на це згодитись, то в такому разі я напишу цей заповіт і лишу у Вас, а Фед[ора] Павл[овича] і Андр[ія] Григор[овича] про це повідомлю. Ваша особа, як одного з виконавців, мала б велике значінє, бо жінка тоді з певністю не насмілилась би протестувати. Ось чому я наважуюсь турбувати Вас, Високоповажаний Пане Професоре, і звертаюсь до Вас з цим проханєм. Грошей цих (1000 р.), разом з запомогою, яку Ви були ласкаві призначити, цілком досить, щоб Маруся скінчила середню школу. Я більше зараз турбуюся, що тепер робити, бо на другий рік вже абсолютно не знаю звідки взяти цих 200 рублів для Марусі, котрих мені ще бракує, тим більше, що од 1го липня я на лікування буду діставати всього 50 рублів в місяць. Це була б розпука, як би довелось взяти Марусю з Перемишля.

Як би так сталося, – бо цього такий хворий, як я, кожної хвилини може сподіватися, – що не вспів би зробити заповіту, то замісто заповіту нехай буде цей лист. Окрім того ось ще яке проханє. Чи Пан Професор не згодились би взяти до себе, як депозит, невеличкий саквояжик з паперами і книжками. Щоб не возитись, я цей саквояжик, після згоди [П] Пана Професора, зараз би прислав через пошту. У цьому саквояжикові є частина “архіву”, (сміх та горе!), нашої групи, ця дрібничка, котру вдалось зберегти, є приватні листи до мене, де які цінніші мої книжки і т. и. “Архів” нашої групи в окремій паперовій коробці з відповідним написом³. Цей архів, після моєї смерти, Пан Професор будуть ласкаві забрати і зробити з ним, що будете уважати за потрібне. Одно тільки застерігаю, що з цього архіву не може користуватись Липинський*. Приватні листи, себ то писані до мене в приватних справах, хочу лишити, як памятку, для Марусі. Ці листи зібрані також в окремій коробці, од кожної особи в окремому конверті. Як що Пан Професор матимуть колись час і охоту (після того, як я вже буду там, де не сумують і не зітхають), то прошу переглянути ці приватні листи і, як би знайшлось щось цікаве з суспільного боку, можна такі листи вилучити з приватної власности Марусі і прилучити до “архіву”. Всі книжки, які найдуться в саквояжикові, альбом з фотографіями і т. и. також призначаю для Марусі. Все це має бути її доручено після скінчення ліцею, або 18 літ житя, за винятком тих книжок, котрі могли б її придатися ранійше. (Історі[я] України М. Грушев[ського], Іст[орія] Укр[аїнського] письм[енства] С. Єфр[ємова], белетристика). Маю також для Марусі ще книжки, на сховці у д-ра Бжезінського в Закопаному і, як що Пан Професор згодяться, я скажу д-ві Бжезінському, щоб після моєї смерти одіслав ці книжки до Вас. З цих книжок треба було б лишень окремо одділити книжки і часописи нелегальні, з якими Маруся не могла б возитися.

Прошу не дивуватись, що я так турбуюся вихованєм і наукою дочки. Я глибоко переконаний, на основі цілком об’єктивних даних, що для Марусі, з боку вихованя і науки, найкраще було б в Перемишлі чи в іншому відповідному місці в Галичині і *ні в якому разі дома, себто у матері*. Мої приятелі закидали мені, що я забрав дитину од матері. Але “ніхто не віда, як хто обіда”, і при тому сама жінка визнала в листах до мене, що вона не вважає себе здатною до вихованя Марусі. На Перемишль жінка згодилась без великої труднощі і навіть згодилась написати лист до Директорки Інституту. Лихо в тому, що жінка моя істеричка. Ще панною вона підлягала дуже сильним істеричним нападам з усякими проявами. Це саме було і після того, як вона

* Чому, про це устно розкажу. – Прим. Б. Ярошевського.

вийшла заміж, але про це ніхто не знав, за винятком дуже близьких до нас людей. У таких істеричок все залежить од настрою, і ніколи не можна знати, що вони зроблять. Серед чужих людей такі особи мають вигляд цілком порядний і симпатичний, а в дійсності це істоти в найвищій мірі безхарактерні, а передовсім знамениті симулянти. Життя з такою людиною є річчю цілком неможливою, бо це людина неодвічальна. І як же я можу звіритись у виховані дитини на таку людину. А тимчасом мої приятелі (де-хто) і родичі намагались “погодити” нас, щоб ми спільно жили і виховували дитину. Як би я був здоров і мав незалежне становище, то й тоді на це не згодився би, хіба тільки формально, для дитини, а тепер це був би повний абсурд. Як що Пан Професор згодяться, то я прошу у Львові принаймні двохгодинної розмови в цій справі і в справі з Липинським. Тоді я представлю все більш докладно. Подумайте тільки, Пане Професоре, чи мені приємно оттаке писати і чи робив би я це, як би не турбувався, що буде з моєю дитиною. Це ж наш святий батьківський обов'язок.

Закінчую цю частину листа, а позаяк все тут написане може служити замісто заповіту, то й підписую окремо.

Богдан Ярошевський,
д. 5го червня
р. 1914
Закопане, villa “Grabówka”

P. S. Про Марусю пише до мене Директорка, пані Марія Примівна, так: “Маруся здорова, виросла і досить добре виглядає, але все делікатненька. Вчиться що-раз-то лучше, дасть Бог, еще діждетесь потіхи з Марусеньки, помимо своїх теперішніх темних гороскопів, чого Вам щиренько желаю”. Ці “темні гороскопи”, це мої об'яви, які висловив в листі до Директорки, з приводу злого стану мого здоров'я.

Про Марусю мушу ще сказати, що вона завжди до всього пильно прислухалась і наслідком цього знала про наші злі обставини і дуже боялась, що батьки не матимуть за що її вчити. До останньої хвилини вона не була певна, чи поїде до Перемишля, а як вже побачила, що таки їдемо, то зраділа страшенно. У Львові вона конче хотіла побачити Пана Професора і цього року, як тільки Пан Професор будуть ще 27–28 черв[ня] у Львові, то я прийду з нею⁴.

Справа з Липинським.

Починаю з того, як це було з тим “судом гоноровим”, од якого я одмовився. Од-жеш, переконавшись не раз на протязі нашої двохлітньої знайомості з Липинським, що він поводить ся зо мною не щиро і облудно, що в очі начеб то великий приятель, а поза очі розповсюджує про мене всякі брехні, я вирішив написати до нього лист, в лютому чи березолі 1910 р., в якому висловився, що на далі не хочу бути з ним знайомим. На це одержав величезний лайливий лист з усякими обвинуваченнями на мою адресу^a і з вимогою пояснити на суді чести, чому я порвав знайомість. На судію Липинський запрошував С. Єфремова, котрому послав копію листа до мене. Порадившись де з ким з приятелів, між іншим з Вотенбургом і братом, я вирішив, що ніякий суд тут непотрібний, бо хто може мене примусити виявити, через що я не хочу бути з кимсь знайомим. Постановив лишень піти до С. Єфремова і особисто тому пояснити всю справу. До цієї розмови одначе не прийшло.^b З цього приводу я пішов ще до Фед[ора] Павл[овича] Матуш[евського], щоб поговорити з ним, і можливо,

^a NB. В місцях цього листа позначених буквами a, b, c і т. д. дам устні пояснення при побаченні, щоб не писати багато, бо не можу. – Прим. Б. Ярошевського.

запросити його на одного з судіїв. Почувши деякі речі, Матуш[евський] одразу одмовився, з огляду на вельми гострий характер, якого могла набрати справа, а мені не то радив, не то не радив обмежитись краще зірванем стосунків і од суду одмовитись, навівши навіть приклад, як сам Матуш[евський] одмовився од суду з Піснечевським. Рівночасно одначе я мав таке почуття, що фактично Матуш[евський], може, і вважає, що суд був би тут потрібний, але сам встрявати не хоче. Коли так вийшло з близьким чоловіком, який завжди прихильно до мене ставився, то мені не zostавалось нічого іншого, як махнути на це діло рукою. Я написав листа до С. Єфремова (Липинському послав копію), в котрому вияснив, що всі обвинувачення Липинського нічого не варті^ε, а од суду одмовився ^Δ5.

На це Липинський знов одповів вимогою суду, зрікшись майже всіх своїх обвинувачень^ε і базіруючись виключно на тому, що я повинен пояснити зірвання стосунків. У цьому, здається, у наступному знов листі він пропонував мені, щоб я замісто суду видав йому “квиток” чи “розписку”, що порвавши з ним знайомість, я всеж таки вважаю його за чесну і порядну людину (так!).[£] На ці листи я вже нічого не відписував, на скільки пригадую, або відписав тільки до С. Єфремова, котрому Липинський, “na wie”, все надсилав копії цих листів. Все це було в лютому – травні 1910 р., а у вересні цього ж року я довідався, вернувшись у Київ з Боярки, що Липинський оббріхує мене на всі боки. [£] Тоді я надумався написати до п. професора і просити, щоб п. професор розсудили цю справу. Зробив одначе таку помилку, що не розповів усього докладно, а написав тільки про зірвання стосунків з Липинським. Нічого дивного, що од п. професора надійшла така відповідь, яку я одержав.

Тимчасом прийшла кровотеча (в жовтні), я мусів виїхати до Закопаного, хворію досі, а п. Липинський, наче якийсь псіхопат, все нові та нові брехні вигадує, мішаючись навіть до моїх особистих справ. Я би одначе не звертав на це і далі найменшої уваги. Для мене була тут важна одна річ: пояснити, що “Добра Нов[ина]” була дійсно організаційно і партійно незалежна, як ми про це казали. І тому, коли в ч. 1 “Przedświt’a” з р. 1909 (січень) з’явилась замітка про наш гурток (між иншим), я порозумівся, вернувшись у Київ в осени 1909 р., з тими учасниками “Добр[ої] Нов[ини]”, котрі тоді в Києві були, і написав коротеньку історію гуртка. Через усякі перешкоди це було поміщено аж в травні р. 1910 в ч. 5^{му} “Przedświt’a”. Вирізки ці я минулого року давав п. професорові читати, а ці самі книжки “Przedświt’a” знаходяться також у моєму “архіві”. Що можна було і треба більше зробити? Хіба надрукувати таку саму коротеньку історію в якійсь галицькій українській часописі і додати, що всім бажаним можемо подати відомості, якби хто хотів більш докладно з цією справою зазнайомитись^h. Але для брехунів або людей, ^aщо не вміють добіратись до ґрунту річей^a, і цього не досить. Аджеш може хтось сказати: “не диво, що Ви і “P[rzedświt]” таке пишете, бо це у Ваших інтересах, а чи воно правда, то хто його знає”ⁱ. Найважливішим доказом я вважаю наші писання в “Добр[ій] Новині” і брошурах, нашу діяльність, наші статті в легальн[их] українських виданнях після 1905 р. і нашу участь (на жаль, вельми незначну) в громадському житті (легальному). Але хто цим буде займатись і над цим думати, кого це цікавить і обходить?

Так, наприклад, що до мене, то 1-е число “Добр[ої] Нов[ини]” я написав сам од першої до останньої сторінки, і статті, і вірші, і белетристику. Тільки назву “Добра Новина” вигадав Вотенбург. Так було через те, що ніхто інший ще не вмів писати укр[аїнськ]ою мовою. У другому числі “Доброї Новини” в статті “Україна” (С. Загородний) я висловив свої національні погляди. Цеж саме у віршах з “Добр[ої]

Новини”. Позатим я вважаю нище своєї гідності виправдуватись перед свідомими брехунами чи перед тими численними, на жаль, у нас “туманами”, які вірять кожній першій ліпшій брехні, ані хвилинки не подумавши і не розібравшись як слід, чи це річ можлива.

Проте одначе я хотів би, як тільки буде змога, покликати на суд Липинського, щоб хоч почасти вияснити, яка погана вдача у цього чоловіка і яка це з боку суспільного шкідлива людина. Цеї шкоди^к, що він учинив, може, й писання його не переважать. В справі цього суду я власне хочу порадитись з паном професором. Тимчасом коротко розкажу історію Липинського і моєї з ним спільної діяльності.

Як я писав у “Przedświt’i” (№ 5, 1910 р.), в 1898–1902 рр. і потім існували в Україні, між іншим, гуртки молоді середніх шкіл, засновані з ініціативи П.П.С.^{*} До одного з цих гуртків, в Луцьку, притягнуто Липинського. Про це одначе я довідався аж в 1909 р. Це було в 1899–1900 шкільному році, бо тоді й ми на його наскочили, але не знали, що він в П.П.С. Пепесовці вже також, раніше нас, проектували українську “партію” і підшукували людей. Серед молоді ширили вони брошури Васілевського^б (“We wspólnej walce” і інші) про потребу спільної діяльності всіх пригноблених націй в Росії. Серед польсько-української молоді завжди були елементи з нахилом до українства. Можливо, що ці брошури і відповідна агітація вплинули також на Липинського. Окрім того міг мати на його вплив родич його, І. Волошиновський⁷ (“Світова Зірниця”⁸). Ближче одначе цього не знаю. У нас, в нашому гурткові, ще перед нашим виступом з “Доброю Новиною”, займався агітацією серед учнів студент Лісецький, і од його я у перше почув, що у Луцьку є гімназист Липинський, який цікавився українськими книжками. Жалкував тільки Лісецький, що Липинський переходить до 7-ої класи до Житомира, де ми тоді стосунків не мали^є.

Тимчасом Липинський перенісся у Київ, і тут його затягнуто до місцевої учнівської організації П.П.С., де він і Войціховський ширили літературу П.П.С. Тоді (в 1901–2 рр.) вже П.П.С. заснувала українську філію (Див. “Przedświt” ч. 5, 1910 р.), і вони рахувались також у цій філії. Верховоди П.П.С. (у Києві) порадили їм записатись рівночасно до української учнівської громади, що була потім під впливом Р.У.П., а в 1901 р. під впливом елементів, з яких склалось Р.У.П., і там Лип[инськ]ий і Войц[іховськ]ий ширили українські видання т.з. У.П.С. (“Нарис програму У.П.С.”, брошури і т. и.). В 1902 р. ця організація впала (Див. “Przedświt” ч. 1, 1909 р. і ч. 5, 1910 р.). Липинський поїхав відбувати військо (скінчивши гімназію власне в 1902 р.), а потім батьки виперли його за кордон на агрономію у Краків. Тут “одкрив” Липинського, як польського українофіла, – Богдан Лепкий⁹.

Коли це було – не знаю. Який вплив мав Лепкий на Липинського, також не знаю. Знаю лишень од Василя Сімовича, що Лепкий мав впливати в українському напрямкові на Липинського. В 1905 р. Липинський виїхав до Швейцарії (В 1904 чи 1905 був у П. Професора, про що я, здається, од Пана Професора таки довідався¹⁰). В 1907 р. чи з початком 1908 р. він опинився хворий у Закопаному і тут зустрівся з Доманицьким. Ця зустріч мала великий вплив на Липинського, який від того часу запевне, рішучо прихилився на бік українства, хоч, на мою думку, – і я це берусь доказати, він психологічно досі ще польський шляхтич-українофіл.

Про вплив Доманицького на Липинського я виміркував з їх взаємного стосунку і деяких інших фактів.

^{*} Наша організація (“Добра Новина”) мала свої окремі гуртки, але агітувала і між пепесовськими. – Прим. Б. Ярошевського.

Од Доманицького Липинський довідався про наші проекти видавання польсько-го часопису в українській справі. Одразу одначе він поставив це питання так, щоб часопись видавати у Кракові та щоб він самостійно цей журнал редагував. Все це П. Професорові запевне відомо.

Якось в маї чи червні 1908 р. я дістав лист од Липинського з пропозицією взяти участь в польсько-українському журналі. Я тоді був поміч[ником] секрет[аря] Харьков[ського] ун[іверсите]ту, але бачив, що буду мусів покинути посаду, бо часто хворію, і таким робом міг згодитись на пропозицію Липинського, яка перш за все давала всеж таки ідейну працю. Застерігаюсь одначе, що в глибині душі я, на основі попередньої діяльності, звмпив, чи можна в цьому напрямкові щось зробити. Вся надія була в тому, що приходять новий чоловік з новими стосунками. Згоджуючись на цю пропозицію, я кермувався тим, що всеж може бути якась користь од цього діла для української національної справи. Тільки тому пішов на цей компроміс, але завжде уважав себе за “компромісового” співробітника, бо що я маю спільного з шляхтою і її інтересами. Якби в той час одначе була нагодилась якась иньша дійсно українська робота, котра б запевнювала сяке-таке існування, то я кожної хвилини покинув би “Przegląd Krajowy” і без тих причин, які примусили мене покинути його зараз же в початках організації. З Липинським я умовився і зустрівся у Києві в липні 1908 р.¹¹

Ця зустріч зробила на мене таке вражіння, що властиво він не має охоти закладати цього часопису. Остаточо я так його зрозумів, що він хоче бути фактичним редактором і сидіти у Кракові. Це здалось мені річю цілком неможливою для живого діла. Потім, коли я ближче зазнайомився з Липинським, я пересвідчився, що він на редактора зовсім не здався. Він ніколи запевне не прочитав ні одної книжки з суспільно-політичних наук, не мав аніякісенької журналістичної практики, ніякого суспільно-політичного програму і навіть сталого і певного світогляду не тільки суспільного, але й національного. Це зараз же відбилося на його статях в “Przegląd” і. “Przegląd” взагалі був користний і цікавий навіть з таким змістом, але на довший час не можна було їхати на таких статях, котрі не впливали стало на читачів в певному одностайному напрямкові і не могли через те витворити певних і непохитних прихильників газети. Липинський був добрий як один з найголовніших співробітників, як знавець польських стосунків, а особливо польської шляхти, але ніколи як редактор. При тому це людина вихована так, як більшість панських дітей, у слухняности (цілком зрештою формальній, бо форма у них все). Ця “слухняність” ще в дитячих літах убиває всяку ініціативу. Через те одиниці енергійні (як, напр[иклад], Липин[ський]) часом чорт зна по якому виявляють цю енергію¹².

Про це скажу далі. При зустрічі з Липинським в липні 1908 р. я розказав йому всю історію заходів П.П.С. і нашого гуртка. Тоді я ще не знав, що він був “дійсним членом” пепеесівської учнівської громади, і довідався про це аж в 1909 р.¹³ Я сказав йому, що, на мою думку, така тактика П.П.С. була і неетична, і не практична. Розказав, як вони дурили Баска¹² і як батько студента Волосевича, головного стовпа пепеесівської студ[ентськ]ої громади, обманув Баска при продажі маєтку. З цього приводу закидали студентові Волос[евиче]ві, сказав я далі Липинському, що Волосевич, порвавши зпочатку стосунки з батьком, потім з ним погодився. Все це Липинський намотав собі на вус. Я не знав, що в особі Лип[инсько]го я маю перед собою людину, котра аж надто добре знає всі ці стосунки, опріч, може, справи Басок—Волосевич. Зараз же на другий день Лип[инськ]ий сказав мені, що він був у Волосевича, де він (Лип[инський]) “мусів”

бути, бо Вол[осев]ич жонатий з його сестрою у перших (це дійсно так). Ця відомість, після моєї одвертості щодо Вол[осеви]ча, вже тоді здалась мені чимсь підозрілим, начебто натяком, щоб я з Волосевичом часом не думав побачитись і довідатись дещо про Липинського. Але мені це тоді не було в голові, бо я не знав, що Липинський, пробуваючи в учнівській громаді П.П.С., був власне під рукою Волосевича, котрий заряджував цими гуртками. І от Липинський після цього всего потім покликався на Волосевича, як на того, котрий добре знає, що ми були залежні, а зокрема я, од П.П.С.! Чи може бути більша перфідія?!* Волосевич про все це не знав, бо в 1902 р. скінчив університет і, погодившись з батьком-зłodієм, одсунувся.

Далі в розмові я сказав Липинському, що був проект видати брошури з покликом до польсько-української молоді, що я написав був таку брошуру в 1905 р., але надійшли революційні часи і все це втратило значіння, бо хто тоді, або й тепер, хотів би вступати до якихсь революційних гуртків. Через це брошури я не видавав. Була вона написана в душі напрямку “Доброї Новини”, себто в душі українського соціально-патріотизму. (Пригадую, що на видане цієї брошури я взяв був у пана Професора 100 корон і потім ті гроші звернув). Я запропонував Липинському, чи не взявся би він написати таку брошуру, але звернуто до шляхти з покликом до культурної праці на користь українського люду. На це Липинський сказав, що він готовить відчит та зробить з него таку власне брошуру.

Як я вже сказав вище, все це наше побачення і розмови з Липинським зробили на мене таке вражіння, що Липинський зовсім не має охоти видавати часопису і що з него нічого не буде⁴.

В осени 1908 р. я уперше тяжко захворів у Харькові і дійсно мусів покинути посаду. Я виїхав до свого учня, родом з України, котрий займав інженерську посаду в кліматичній місцевості. Тут у грудні 1908 чи в початку січня 1909 р. я одержав од Липинського його брошуру: “Szlachta na Ukrainie”. Брошурою я був дуже захоплений, здалась мені написаною дуже добре, з талантом. При тому це була перша спроба теоретичного обоснування нашого напрямку (антоновичовського), якщо не рахувати листа Антоновича в “Основи”. Розуміється, вона могла бути для нас корисною тільки з одного боку – національного, бо шляхетська ідеологія цієї брошури не підходить ні до Антоновичівського народнього демократизму, ні тим більше до соціалістичного світогляду гуртка “Доброї Новини”.

Окрім того брошура Липинського має ту хибу, що вона відступає од погляду Антоновича на обов’язки польсько-української молоді і взагалі суспільства. Антонович казав: або стати українцем, або виїхати до Польщі. Липинський признає шляхті право польськості. Практично це інакше не може бути і з боку тактичного. Можна робити в цьому напрямкові уступки: будьте поляками і громадянами України, але принципіально ми не повинні, на мою думку, одходити од Антоновича.

Одержавши брошуру, я написав до Липинського листа, в якому виявляв своє велике вдоволення, що з’явилась така книжка, і разом з тим ще раз поспробував намовити його, щоб він взявся до видавання часопису. Я радив скликати у Києві з’їзд при-

* Мушу одначе завважити, що Вол[осев]ич “*bona fide*” міг уважати мене за пепесовця, бо до 1902 року я з переконань таким був, але не організаційно, хоч це цілком тільки випадково. В 1902 р., якось в травні, зо мною стався рішучий переворот в бік українства (про що може деінде розкажу). І в осени я вже одмовився од участі в П.П.С., коли мені це запропонували, і з свого боку запропонував їм самостійно вести їх групу т. з. У.П.С. (ми перемінили на У.С.П.). (Див. “Przedświt” ч. 5, р. 1910). – Прим. Б. Ярошевського.

хильників нашої ідеї і за поміччю стосунків Липинського зібрати гроші на часопис. Цим разом Липинський у листі виявив виразну охоту взятись до цього діла і закликав мене до Кракова. (Я жив близько гряниці, – кілька станцій од Кракова). В Кракові я був два рази, сидів щось більше як по тижневі, і все ми радились про цей часопис, котрого я мав бути редактором, що запропонував мені сам Липинський.

Брався я за це діло цілком свідомо і був певний, що свій обов’язок як слід буду виконувати. Я одразу побачив, що Липинського треба постійно скермовувати в бажаному напрямкові, бо він виробленого і сталого суспільно-національного світогляду не має, а також не має ніякого журналістичного досвіду, при всіх своїх безумовних публіцистичних здібностях і знайомості польсько-української історії.

Не сподівався я одначе, що Липинський, очевидячки вважаючи, що без мене обійтись не може^х до якогось часу, в дійсности ані в думці не мав, щоб я був редактором, а принаймні, щоб за такого мене вважали. Він не був од того, щоб радитись мене, і навіть я виправляв деякі його рукописи (наприклад “Прспект”), але про людське око хотів зробити так, щоб усі його уважали за головного і фактичного редактора. Остаточню я б і на це був згодився, зрозумівши просто таки божевільно-хворе самолюбіє Липинського, якби не це, що виникло маса конфліктів і сьмішних історій, які гальмували справу і шкодили їй^у.

Зараз же по приїзді на з’їзд, де я опинився серед чужих людей, за малими винятками, бо навіть пані Вольської тоді не знав, серед родичів і знайомих Липинського, я побачив, що Липинський не допускає мене до слова, а найважнійше, все одкладає з вечера на вечер програм часопису, який я наготовив і хотів прочитати. Запросив я трохи своїх знайомих за дозволом пані Вольської і мовчазною злою “згодою” Липинського, але ці знайомі ніякого голосу не мали, бо ходило головню о панів, котрі мали дати гроші^з.

Десь поза моїми плечима Липинський радився з своїми панами, а вечером одбувались гуртові зібрання здебільшого з порожніми і зайвими балачками. Нарешті я добився таки, що одного вечера прочитав свій програм, який очевидячки зробив добре вражіння. Особливо зацікавились програмом більш інтелігентні пани з університетською просвітою, як, наприклад, молодий Август Іванський (тільки що скінчив ун[іверсите]та), Вербицький (одинокий мій сякий-такий знайомий), брат п. Вольської і ще дехто¹.

Іванського п. Вольська радила (зпочатку) висувати наперед, вибрати головою зборів і т.п., бо це дуже багата людина (коло мільона рублів в маєтках і капіталах) та ще одержить два рази стільки після двох бездітних дядьків (тепер уже одержав). Але Іванський це людина, яка не вдовольнилась би пасівною роллю, і Липинський із самолюбія злякався цього і почав одсувати так виразно Іванського, що в кінці кінців той зрозумів і сам уступив. На мої закиди з цього приводу Липинський, а за ним і пані Вольська, переконана їм, почала казати, що Іван[ський] страшенно скупий, нічого не дасть і тому не має рації надто коло його впадати. Тим часом цей власне Іванський виявив скільки місяців тому своє “українофільство” в цей спосіб, що пожертвував 12000 корон на виклади української істор[ії] і літерат[ури] (в польськ[ій] мові) при Краківському ун[іверсите]ті! Чи при відповідних заходах не міг би він дати на більш користні для нас речі? Таких нагод Липинський змарнував чимало і все через свій поганый характер⁴.

Вертаю одначе до мого програму. Я добивався, щоб з приводу програму почати дискусію, щоб таким робом наблизити до нас видавців, але до дискусії Липинський

вже не допустив, і розлютований тим, що програм подобався, одверто вже перед своїми панами виступив проти мене. На другий день з великим здивуванням я довідався, що цей програм я начебто писав під диктанд Липинського, а далі дійшли до мене відомости, що Липинський рекомендує мене як поганенького журналіста (“od złamanych mostków”), якого він “найняв”, бо знає техніку і відомий серед польської соціалістичної молоді, котра, може, буде читати нашу газету^{d1}. Тут у перше він “моргнув” на мою “польськість”.

Довідавшись про таке, просто кажучи, лайдацтво, я рішив одмовитись, але чекав ще спільного польсько-українського зібрання, котре мало відбутись. На зібранні Липинський запросив одного добродія, який ні з того, ні з сього почав балачку про соціалістичні напрямки (між панами, які зібрались видавати культурно-безпартійну газету). Це, як виявилось, було зроблено, щоб мене потягти за язик і “здемаскувати” мій соціалізм. Після цього події пішли швидко. На другий день було рішуче зібрання, де мали вибрати “radu nadzorczu”. Липинський так видумав: всім завідує “Rada Nadzorcza”, зложена з видавців, і до неї входить “голова редакційного комітету” і більш ніхто. Це значить, що тільки Липинський “докладав” би як хотів про нашу працю, бо зрозуміло, що нікого иньшого за “голову” ми не могли обрати. Якби не обрали Липинського, то провалилась би вся справа. Тоді на зібранні я питаю: “А редактор не буде брати участі в спільних нарадах?” На це Липинський: “Ні, «технічний» (каже з притиском), не буде брати участі”. На це я одвітив, що якщо він називає “технічним” редактором найближчого редактора часопису, котрого не допускають до спільних нарад, то я од участі одмовляюсь^{b1}. Всі заметушилися, пані Вольська і дехто до мене, щоб зробити якийсь компроміс. Липинський пошептався зо своїми, і остаточно вирішили, щоб “Rad’и Nadzor’choi” зовсім не було. Це одразу захитало всю справу, бо в цей спосіб одсунуто видавців, які здебільшого не розуміли, що це таке робиться. А хто зрозумів гру Липинського, як, наприклад, Федорович і ще дехто^{e1}, той дуже охолов до всьої справи.

Після цього я знов одмовився листовно і знов через намови пані Вольської і приятеля Липинського, Станевича¹³, вельми порядної людини, згодився таки лишитися, чого до сьогоднішнього дня жалкую^{d1}.

Тим часом Липинський зрозумів, що я про все здогадуюся або й знаю, вже тоді боявся, очевидячки, що я буду розказувати про його справки і про його діяльність в П.П.С. І тоді вже власне, а не після формального зрвання, почав ширити про мене всякі брехні. Панів лякав моїм соціалізмом, а між українцями шептав, що я “космополіт”, байдужий до національного боку справи, що “Добра Новина” була інтригою П.П.С. і т. и. Все це дійшло одначе до мене значно пізнійше, а тоді я тільки дечого здогадувався. Як я колись казав пану Професорові, він в цей спосіб одразу двох зайців вловив. Боронив себе перед сподіваними закидами, що власне він робив колись “інтригу”^{e1}, і як той злодій, що втікає і кричить “ловить”, так і він. Разом з тим він возвеличав себе як першого, після Антоновича, одновителя польсько-українського відродження. Перед ним були тільки “інтриганти” і “космополіти”. Ця гвалтовна охота стати новітним і єдиним пророком нашого напрямку привела його до брехонь і всяких інтриг, в суті речі глупих і вельми дріб’язкових.

Липинський, вибраний головою редакційного комітету, виїхав, а мене лишив фактично за дійсного редактора. Зараз же якось на редакційному зібранні складали ми “пункти” для учасників “Przegląd’u”, і поляки, (два Радзейовські, – Леон і Станіслав, але навіть не родичі), вимовили собі, що поза “Przegląd’ом” вони можуть

працювати також для польської культури. Годі було на це не згодитись, тим більше, що се була тільки покришка од своїх, бо обидва Радзейовські були ледачі і ніколи б нічого не робили. Алей принципно, як поляки, вони мали рацію¹¹. Станевич (приятель Липинського – “територіаліст”) зараз відписав цей пункт і послав Липинському. Раптом наспіває телеграма: “Протестую проти цього пункту” (більш-менш такий зміст був цієї телеграми). Я тільки зрадив, що Липинський такий завзятий українець, але вже трохи підозрівав, що це все “патріотична бляга”. Ця “ревність” тільки нам без потреби пошкодила. Леон Радзейовський згодився, щоб цей пункт викинути, а Станіслав запротестував і, як оборонець польськості, демонстративно виступив з редакції. Потім він розказував, що ми дуримо людей, бо не до культурної роботи для українського люду закликаємо, а хочемо поляків українізувати. Ці балачки зрештою також була дурниця, але не варто було робити галасу із за пункту, котрий в живому ділі, в наших руках лишився би мертвим. А якби ми вийшли, а вони взяли газету в свої руки, то могли б всі наші пункти викинути, а свої завести.

По телеграмі дістав я лист Липинського, з високо-патріотичним штільом, і рівночасно проспект і статтю його такого змісту, що я, як українець, ніколи в світі не написав би такої статі, хочби й з найбільш опортуністичного виходив штандт-пункту¹². Це вже мене остаточно знеохотило, бо показало, що його завзятий патріотизм це рекляма. Я побачив, що в цей спосіб, при таких стосунках, неможливо працювати. Таке “состязаніє на рѣзвость въ украинствѣ” до добра не довело б, і я рішив таки вийти. Одмовився і виїхав до Старого Костянтинова на Волині, де часово жила моя жінка. Липинський був страшенно лихий, бо думав, що я через матерьяльну залежність буду у всьому йому коритись. Вийшовши з редакції, я написав про це заяву в “Слові”, але дуже обережно, щоб не пошкодити “Przeгляд’ові” і разом з тим не брати одвічальности за можливий супротивний до моїх поглядів напрямок.

Вийшло 1-е число, 2-е і 3-е, і я побачив, що всеж таки ця газета буде своє робити, але бачив і чималі хиби. Ми як платформу (компромисову з поляками) встановили “територіалізм”. Але Липинський, свіжоспечений українець, з польською психологією, збився з пантелику і почав так виводити, начебто Україна спільна власність всіх націй, котрі мають цілком однакові права. Так він зрозумів той територіалізм. На довший час це було неможливо, бо не вело до нашої мети (праця на користь укр[аїнсько]го люду). Поза тим в “Przeгляд’і” був хаос і повна безпрограмовість, – кожне число було трохи одмінне з програмового боку, а деякі числа таки цілком одмінні. Писав Липинський під якимсь псевдонімом¹⁴, котрого зараз пригадати не можу, але пригадаю і пану Професорові скажу. Опріч того писав вступні без підпису.

“Przeгляд” ішов якомсь, а тимчасом я дістав листа од пані Вольської, щоб я приїзжав, бо “Przeгляд” упаде. Чому він мав упасти, я ніяк не міг здогадатись і тільки здогадувався, що Липинський посварився запевне з иньшими, так само як зо мною. Але це було не так, хоч були і сварки. Нарешті дістаю лист од Липинського, в якому він пише, що “погарячився” (?!), перепрошує і запрошує до співробітництва. Мені в Старому Костянтиніві страх було погано: ніякої ідейної роботи, неможливі стосунки, всякі домашні колотнечі, і я тільки мріяв, щоб знов вернутись у Київ, зрештою поїхав до С[тарого] Кон[станти]нова на короткий час. Але всеж таки не наважився одразу вернутись ще раз до “Przeгляд’у” і написав до Липинського, що не можу вернутись, бо маю тут обіцяну посаду і семейні обставини не дозволяють. Щось в тому роді, як не дословно так, бо добре не пам’ятаю. Цю “посаду” Липинський потім “використав”. Після цього листа одержую знов лист пані Вольської і знов запросини до участі і відо-

мість, що Липинський виїде з Києва і буде тільки надсилати статті. Це було у серпні. Тоді я телеграфую до Липинського: “Согласенъ принять участіе условіи измѣненія программы” і, здається, телеграфував також, коли приїду у Київ. Цю телеграму я, здається, послав до Умани, бо пригадую, що там тоді був Липинський. Пишучи про переїзду програму, я мав на думці цей дивовижний територіялізм, після якого всі нації з’являлись “власниками” України. Такий був дух відповідних статей, хоч про це дословно не говорилось. Пригадую, що після повороту до Києва ми з Липинським були у пана Професора і пан Професор сказав мені, що це надто велика обоба, що не треба цього боятись, бо це не важно, аби діло йшло і люде щось робили.

Всеж таки одначе “територіялізм” зникнув в такій формі, але в нійкій иньшій не вернувся, бо вже не було часу розвинути сталий програм. Свої погляди я висловив у № 10-му “Przegląd’u”. Одиноке число, яке я цілком самостійно зредактирував.

Додам ще, що в розмові зо мною, після мого приїзду, Липинський казав, що він мусів так писати, бо я лишив його з самими поляками, і що, значить, я тому винен, що так писалось... (так!). Поки одначе відбулися всі ці розмови, я зараз же по приїзді довідався, через що власне “Przegląd” мав упасти. Виявилось ось що. Я вже казав вище, що у “панських” (“obywatelskich”) синів, виховання у зовнішній слухняности, в пошані тільки для зовнішних форм житя, життьова енергія мусить якось себе всеж таки показати. Звичайно вона виявляється в усякого сорта гульні і часто доводить до хронічного пияцтва і розпусти. Це власне було з Липинським. Людина здібна, з темпераментом, він запевне інстинктивно шукав якогось виходу і знайшов його в гульні. Пиячив і гуляв ще в гімназії, потім, відбуваючи військо, наробив такого, що батько, як мені відомо од приятелів Липинського, заплатив за його за один рік 5 чи 8 тисяч (докладно не пам’ятаю) довгу. У Кракові під час університету він так саме гуляв аж до останніх часів, тільки вже обережнійше і дешевше, бо маєток в їх не великий, а ще двох братів на цей маєток. Про все це знають всі його близькі знайомі поляки, добре знає п. Вольська, яка одначе каже, що такій талановитій людині, як Липин[ський], треба все прощати. Воно б так здавалось з боку, бо це справа особиста, така чи иньша вдача, якби одначе ця “вдача” не вплутувалась в громадські справи і не псувала всього. Сполученя у Липинського хворого до божевілля самолюбія^{kl} (на мою думку, це псіхоз з приводу алкоголізму) з пияцтвом і розпущою погубили всю справу “Przegląd’u” і можливість використати для українського культурного діла прихильні до цього панські елементи. По моєму приїзді у Київ зараз же п. Вольська, приятель Липинського Станевич, Радзейовський і всі, що були близько “Przegląd’u”, почали мені розказувати, що весь час (од приїзду Липинського в квітні у Київ до останніх днів) трівало безпробудне пияцтво і гульня, а властиво гульня зо всіма її проявами. Як казала тоді пані Вольська, редакція була властиво в “Олімпі” і “Аполло” або “Шато”. Липинський зв’язався з якоюсь “Марусьою”, хористкою з “Шато”, купував її дарунки, возився з нею по місті і т.п. За ці гроші, що вони витратили, а властиво Липинський, можна було ще два “Przegląd’и” видати. Бували такі випадки, що Липинський мусів телеграфічно просити батька, щоб вислав кілька сот рублів для розплати за якісь “гонорові” довги. Пані Вольська і иньші “wielbicielki talentu Lipińskiego” ходили навіть до “Шато” на “вистави”, щоб подивитись на ту “Марусю”. Але пани-видавці не так поблажливо дивились на ці речі. Вони цілком слушно гадали, що при таких умовах ніякого ладу в редакції не буде. Правда, Липинського ніхто про якісь фінансові надужитя не підозрював, і дійсно, таких надужить не було. Я сам перевірів всі рахунки і знайшов усе в порядкуві. Натомість було страшенне

недбальство в адміністрації. При такому недбальстві найцікавіший журнал мусів би упасти. Про поширення часопису не дбали, з оповістками також було зле. Мало того, бувало так, що якийсь добродій надішле передплату, а вони не запишуть адреси і згублять відтинок переказу. Потім надходили лайливі картки, часто без адреси, так що невідомо було навіть, перед ким виправдовуватись і кому почати слати журнал.

Управитель^{мл} маєтку гр. Юрія (?) Тишкевича, того, що збирався дати 30 тисяч руб. на українську школу (прізвиська управителя не пам’ятаю, бо при мені він уже не з’являвся), дав був для редакції чи “редакторів” “Przegląd’у” частину свого помешканя, котре стояло порожнє. Оджеж Липинський одного разу так напився, що дістав якогось “шалу”: потрошив стільчик, пообливав чорнилом стіни і вчинив такий бешкет, вибігши в одній білизні на вулицю (на щастя, це було дуже рано), що їм нічого не зоставалось, як вибратись з цього помешканя. Такі речі прихильників для “Przegląd’у” не єднали. Потім одсунуто неадекватною поведінкою Липинського також технічного управителя Тишкевича, Жураковського. Жураковський – товариш Липинського з Кракова і мав великий вплив на головного управителя і, може, самого Тишкевича, але усунувся через поведінку Липинського^{мл}. Просто розпука брала, пересвідчившись, яку чудову змарновано нагоду. Така нагода ледве чи коли удруге буде^{ол}.

Тимчасом пані Вольська склала такий проект: випхати Липинського до Кракова, хай він тільки шле статті, а я щоб був за редактора і адміністратора. Липинський начебто на це згодився, але за цей місяць, який він був у Києві разом з мною, я глибоко пересвідчився, що він прямує до того, щоб “Przegląd” не виходив: “Нема мене, нема і «Przegląd’у», так він собі міркував. Перш за все гроші. Саме власне тоді пані Монтрезор дала на “Przegląd” 1000 рублів. Ці гроші зараз же розійшлися, бо було багато довгів. Обнявши адміністрацію, я тільки “понюхав” ці гроші і зараз же мусів усі роздати. Це не перешкодило Липинському казати потім, що я вернувся до “Przegląd’у”, бо прочув про 1000 руб. ... (Нічогісінько, до речі, про це я не знав, і, зрештою, що це за гроші 1000 руб.!). Треба при тому знати, що власне Липинський забрав останні двісті, чи навіть більше, рублів з цих грошей. У нас (в “Przegląd’і”) було 120 рублів, котрі позичив “Przegląd’ові” батько Липинського і запевне ніколи б не відбирав.

Оджеж якось у вересні Липинський приїхав п’яний до мене до редакції, з “Аполло” чи “Шато” і примусив мене віддати йому ці гроші. На яких правах ці гроші були дані, я не знав, бо це було не при мені. Радзейовський і, здається, пані Вольська казали, що Липинський мав право забрати ці гроші. Потім, вже перед виїздом до Кракова, в кінці вересня, Липинський взяв гонорар за статті, щось коло 100 рублів. Він мав писати без плати, але я сам запропонував йому заплату, на перший натяк про це з його боку, бо інакше він не мав би за що виїхати. І після цього все він, шельма, розказував, що мене до “Przegląd’у” притягли ці 1000 руб.

Взявши останні гроші, він рівночасно написав до голов[ного] видавця Федоровича, що нам грошей не треба, бо маємо 1000 рублів... Перед тим видавцем був посланий касовий звіт, після якого у нас (без цих 1000 руб., що вплинули потім) зоставалось в нас 33 рублі з копійками. Але балансу не послано, і про довги нічого не писали. Таким робом видавці могли думати, що справді ми забезпечені. Далі відбулось зібрання в Житомирі (я там не був), на якому хотіли скласти гроші (запевне скільки сот рублів), але Липинський не допустив, бо сказав: “Не випадає одразу людей обдирати, ми приїхали тільки для поширення нашої ідеї”. Пані Вольська дуже

цему дивувалась, але я не дивувався, бо знав, до чого Липинський прямує. Поїхав він до Кракова і по дорозі мав бути у Львові у Шептицького і взяти та прислати призначені для нас 1000 корон. Замість грошей одержую лист, що він не був у Шептицького, бо вважає, що “Przeгляд” цілком не відповідає ідеям Шептицького (?!), і таким робом ми не маємо морального права брати у Шептицького гроші (так!). Все це прямувало до того, щоб убити “Przeгляд”, щоб він без Липинського не виходив, а позаяк з Липинським також не міг виходити, то, значить, “Przeгляд” мусів упасти. Яюсь в той час мені переказували такий вислів Липинського: “Ярошевський думає, що хтось буде для його видавати газету, щоб він міг бути редактором”. Тимчасом я ще при першому конфлікті писав до Липинського, що як він вважає мене нездатним на редактора, то нехай одверто скаже і сам редактрує, а я готов вести тільки один український відділ і до редакції не мішатись. На це він одповів не щирим запереченем, бо для його, очевидячки, така неясна ситуація була найзручніша. Захитавши, де міг тільки, фінансову основу “Przeład’у”, Липинський задумав захитати також і мій моральний “престіж”, щоб показати видавцям: “Ось ви закликали Ярошевського, а він такий самий, як і ми”. Після мого приїзду (у серпні 1909 р.) я застав такий звичай. Вечером редакція йшла до каварні, де відбувались всякі наради і зустрічі. Після каварні усі йшли на вечерю до ресторану. Звідсіль я подавався до дому, але Липинський не було дня, щоб не тягнув мене з собою і другими до якихось “злочних міст”, намовляв всіма силами і виразно був невдоволений, що я відмовлявся. Це мені здалось підозрілим, бо систематично повторялось кожний раз, як я пішов з ними до каварні чи на вечерю. Вони звичайно до години 9-ої ранку лазили по всіх усюдах, аж до люпанарів включно. Яюсь одного дня Радзейовський написав рахунок, на якому було виписано, скільки хто має заплатити, бо в той день, чи радше ніч, він платив за всіх і на другий день з ним мали розрахуватись. Коло кожного призвища стояла сума довгу. До цієї лісти вони “тріумфально” вписали і мене за вечерю, і, хоч я розплатився за цю вечерю, але вони, а радше Липинський, рахунок сховав на знак, що ми всі “разом” були. Це дрібниця і страшенна дурниця, але дуже характерна. Остаточо переконався я про наміри Липинського ось після якого випадку. Ми наїмали три кімнати у приятельки пані Вольської, пані Зволінської. Секретар (Бульба) і я займали по кімнаті, за котрі самі платили, а в третій, великій, була редакція. Довідавшись, що у них творилось, я зараз же після приїзду, в серпні, застеріг собі, щоб у редакції не піячили та не запрошували підозрілих “панночок”, бо й це бувало. У Зволінської було троє дітей, дівчинка і хлопчик в гімназії, і вона могла мати слушну претенсію, а зрештою чи редакція є місцем для учт Бахуса і Венери? Тимчасом яюсь ранком о 6-й Липинський і Бульба приїзжають з “Аполло” чи “Шато” і привозять з собою кокотку висшого гатунку. Обидва вони були на підпитку, але не п’яні і цілком притомні. Ввалились всі до мене в кімнату, і ця “дама” почала вимагати, щоб я заплатив їй 10 руб. за цих панів. Я дав їм гроші, і вони поїхали, але перед тим наробили такого галасу (навмисне), що збудилась Зволінська і зустріла у передпокої всю цю чесну компанію. У день вони поясняли мені, що це був такий “жарт”, як тільки я одначе пішов до пані Вольської, вона зараз мені сказала, що не сподівалась, щоб при мені знов відбувались такі речі. Тоді я, зібравши все до купи, зрозумів, що це був не “жарт”, а провокація. Треба було одразу покинути “Przeład”, але я надіявся, що Липинський виїде, а Бульбу я рішив викинути і таки викинув, скористувавшись скрутним грошовим становищем “Przeład’у”. Липинський нарешті в кінці вересня виїхав до Кракова. Я сподівався, що він принаймні статі буде нам слати. Як здібний

публіцист і вже відомий, він був нам потрібний, бо зрештою не було кому писати. Мені дуже тяжко було писати в такому часописі, і я писав мало, а опріч мене із сталих [авторів] був тільки Радзейовський (польський відділ) і типовий “журналіст з ножичками” Бульба. Але Липинський не надіслав ані одної статті і все мовчав, хоч тимчасом вийшло вже два числа 9 і 10. Фінансове становище “Przeгляд’у” було фатальне. Якби не пані Вольська і покійний Юркевич (дав 100 руб.), то ці два числа ніколи б не вийшли і Липинський добився свого. Я поробив усякі ощадности. Викинув Бульбу, – секретаря, – вичеркнув пенсію Радзейовського і запропонував йому гонорар, свою [платню] зменьшив до 50 рублів в місяць (було призначено 100, потім 75), все це одначе мало помогало. Треба було рятувати “Przeгляд”. Пані Вольська запропонувала скликати знов з’їзд, але без Липинського цього не можна було зробити. Після 10-го числа він нарешті обізвався і запитав мене (в падолисті), чи не приїхати йому знов у Київ. Лист видався мені якийсь інший, начебто він надумався якось инакше поводитись. Ми порадилися з паньою Вольською, і я написав, щоб він приїхав у падолисті Липинський, ми спільно видали подвійне число 11-12, повторилися всі давні історії, інтриги, гульні Липинського і т.п.

Нарешті зібрався з’їзд і вирішив заплатити довги (на 11-12 ч.ч. ми гроші позичили) і закрити “Przeгляд”. Липинський запропонував, щоб видавати місячник. Я так зрозумів, що він хоче редагувати журнал з Кракова, а мені доручити адміністрацію. Але я на це не міг згодитись з двох причин: 1) Рішучо переконався, що Липинський не здатний на самостійного редактора; 2) Пересвідчився остаточно про його перфідію і взагалі неможливу вдачу. Ми листувалися з собою майже до формального розриву дуже чемно і чуло, але все це була бляга, при чому ініціатива цієї чемности і чулости завжди виходила з його боку. Почали з “Шановного Добродія”, потім він до мене “Вельмишановний”, і я його; він до мене “Високоповажний”, і я його; згодом він перейшов на “Дорогий Товаришу”, і я на це мусів перейти, але як він почав писати “Дорогий та Любий Товаришу”, то я вже так не одвічав, бо “любим” він мені ніколи не був... Вся ця облуда обридла мені до неможливости. Як контрпропозицію я висунув “Альманах”, але не такий, як він видав. Я хотів, щоб це був альманах виключно публіцистично-агітаційного змісту з історією групи Антоновича, нарисом нашої групи, “Добр[ої] Новини” (в цензурних рямцях), історією новітнього напрямку, з статтями про український рух і т.и. Я сподівався, що Липинський збере історичний матеріал, ми у Києві таки видамо. Але тимчасом, хоч ми і умовилися, і все на зверх наче б то було як слід, я добре бачив, що з цього нічого не буде. Липинський виразно прямував до цього, щоб все забрати до Кракова і там самому видавати.

Разом з тим аж тепер докладно вже стало мені відомо про всі брехні щодо мене Липинського, про всі його інтриги і заходи. Я ще перед його виїздом вирішив порвати з ним усякі стосунки, але хотів зробити це листовно, щоб уникнути неприємної сцени. Так і сталося, а далі почалися ті історії, про які я писав в початку цього листа. Мушу навести ще два епізоди з наступних подій. Якось незабаром після того, як я одмовився од знайомости з Липинським, з’явилися знамениті “ревеляції” Раковського¹⁵, і деякі варшавські газети висловили здогад, чи не той це Липинський у спискові Раковського, що написав брошуру “Shlachta na Ukrainie”. У перших хвиликах мені здалося, що ці ревеляції задумана і планомірна робота польських націоналістів. Так не тільки я думав, але й багато інших. Потім виявилось, що це виключно афера Раковського і ласого на сенсації “Kurjera Warsz[awskiego]”, а іншим польським газетам здалось небезпечним піддержувати далі ці ревеляції, хоч, може, вони цього і бажали, і в кінці

кінців навіть більшість польських газет поставилась до цих ревеляцій з певною “резервою”, боячись запевне суду. Щодо наших і російських часописів, то, як пану Професорові відомо, всі вони одразу виястнили абсурдність і безосновність цих “документів”, не вартих найменшої уваги. В першій хвилині одначе було написано з цього приводу чимало статей, і між иньшим я також написав дві чи три статті в “Раді”¹⁶ і в одній з них боронив Липинського, доказуючи, що в 1905 р. він не міг бути на якомусь там з’їзді, бо ніхто його не знав тоді і не міг йому нічого доручати. Але Липинський очевидячки захотів зробити собі з цієї справи рекламу (і таки зробив!). Вже все втихомирилось, всі дали собі спокій з Раковським, аж тут приїжджає до Києва приятель Липинського, Станевич, як я вже казав, дуже порядна людина, але під страшним впливом Липинського. Приїхав, скликав зібрання колишніх учасників “Przegląd’u” і запропонував, щоб ми склали адресу, зібрали підписи і доручили цю адресу Липинському. У цій адресі ми повинні були звеличати Липин[ського] як суспільн[ого] діяча і протестувати проти наклепів Раковського. Я взяв голос, сказав, що на Раковського ніхто не звертає уваги, і висловив одверто думку, що очевидячки Липинський хоче зробити собі в цей спосіб рекламу. Станевич одразу замовк і не боронив уже цього проекту. Це мене вже цілком упевнило, що діло виникнуло з ініціативи самого Липинського. Потім Липинський рішив позивати ті польські газети, які пустили чутку, що, може, це він у спискові Раковського. Чи треба було позивати, того не знаю, може, і треба. Але все діло обернулось в рекламу Липинського. Замість довести до суду, помирились, і польські газети взяли свої слова, щодо особи Липинського, назад, одначе тільки щодо його особи. В цей спосіб, на мою думку, надано значіння документам Раковського. Шкода тільки, що на це ніхто не звернув найменшої уваги. Хтось був обізвався в “Раді”, що як це так? Мали судитись і помирились, але цього опонента (не знаю, хто це такий, бо я тоді вже був у Закопаному) заглушили хвалебні гімни приятелів Липинського. Між иньшим названо його талановитим українським публіцистом і ученим. Це було тоді, коли він написав тільки одну брошуру і ні одної дійсно наукової праці, а формально він не скінчив університета і ніякого “ученого” титулу не має.

Весь цей епізод я навів як доказ, що вся діяльність його базірується на страшеному самолюбії, а справжнього українського почуття у його стількі, скільки у кожного пересічного правобережного панича-українофіла з польською психологією. Ця психологія для мене безсумнівна. Як тільки такий українець польського походження з’являється “самостійником” на польський кшталт, не виносить “москалів”, мріє про спілку Польщі і України, звернуту проти Москви, австрофіл, германофоб, то для мене ясно, що він міркує цілком як поляк. Для поляків такі думки, може, спасенні, а для нас вони не годяться.

Я сам з великим трудом, крок за кроком, позбувався цього впливу польського патріотичного виховання. Застерігаюсь, що я зовсім не проти польсько-українського порозуміння, навпаки, але це порозуміння мусить спіратися б на користну для нас політичну плятформу, себто на федералізм. На жаль, не має зараз ні одної польської партії, яка б проповідувала цей програм федералізму на ґрунті російської державності і систематично його проводила. Дехто сподівався, і я також, що з так званої лівіці, котра одкололась од П.П.С., вийде така спілкова партія, але тимчасом вони опинились в обіймах російських ескеків-централістів. Чи мають вони який вплив в Польщі, з боку політичного, не беруся з певністю казати. Тут в Закопаному я здибав тільки правіцовців (самостійників), котрі, розуміється, кажуть, що сила на їх боці.

Здається, однак, що такі справді самостійники мають більший вплив. В Польщі самостійництво виросло з ґрунту, а у нас це тимчасом тільки доктрина, нав'язана або польським впливом, або крайнім націоналізмом (Н.У.П.)¹⁷.

Одбився я трохи од теми мого листа і вертаю до неї. Для характеристики Липинського подам ще один епізод. Його дуже кортіло доказати, що я не мав рації зривати з ним стосунки. Скористувавшись слабим характером моєї жінки, він запросив її сам, чи через когось, до чужого дому, здається, до Матюшенків, і там начебто моя жінка підписала “резолуцію”, що я не маю рації. І це він зробив, знаючи дуже добре, які наші семейні стосунки. Ще в 1909 р. на його адресу в Кракові йшли листи до мене од п. Ольги Ціпановської з Перемишля в справі Марусі, окрім того, він знав ще деякі інші обставини¹⁸ і проте не вагався таке вчинити! Чи не характерне, що це за людина!

Після цього він до останніх днів де може, там мені шкодить і головно намагається принизити мою особисту вартість, щоб зменшити цінність того, що я міг би колись, як він запевне боїться¹⁹, про його розказати. В Закопаному я мав тут одну історію, з приводу якої було сила спльоток. В суті речі я можу не тільки не соромитись цієї історії, але навіть гордитись нею. Але пан Липинський підхопив всі ці глупі спльотки, і “пошла писать губернія”. До помочі він добрав собі пана Рильського (Богдана), страшенно дурну людину, товариша пиятик Липинського. Про дещо я розкажу особисто²⁰.

Ніяково навіть про такі дурниці писати, і я б на це не звертав найменшої уваги, так саме як і на інші заходи пана Липинського, якби не те, що ці заходи шкодять часом моїм дійсним інтересам, особистим і в стосунку до інших людей. Це просто якийсь психопат²¹. Часом він навіть не знає, в чому річ, але, пронюхавши, що я хочу приєднати людей для якоїсь справи, всеж таки старається мені поспувати²². Не даремне один його приятель, з котрим він пив брудершафт²³, висловився, що таку людину, як Липинський, треба гнати з усякої організації. Можу, оджеш, не звертати уваги на особисті напади, звернуті проти мене як проти людини, але не можу дарувати того, що зачіпає мене як суспільного діяча і що шкодить моїм дійсним, хоч би й особистим чи родинним, інтересам. З цього приводу, може, і треба було б якось вивести пана Липинського на чисту воду.

З усякої поведінки²⁴ Липинського, в стосунку до мене, наведеної в загальних рисах в цьому листі, випливають ось які висновки, котрі докладно виявляють перфідне крутіство, облуду і брехливість цієї людини:

1). Липинський цілком свідомо, за своїх гімназійних часів, належав до П.П.С., а фіктивно до громади (учнівської) Р.У.П., був в організації У.П.С. (себто П.П.С.) до останніх майже днів існування цієї групи (до вакацій 1902 р.) і виїхав з Київа через свої особисті справи. Нігде в той час і ні перед ким не виступав з протестом проти діяльності У.П.С. і не розходився з ними, як це зробив, наприклад, Басок. Щоб виправдатись, він надумав звалити все “сь больной головы на здоровую” і, забігаючи вперед, почав обвинувачувати мене в належності до П.П.С., хоч надто добре знав, що організаційно я до П.П.С. ніколи не належав.

2). Пияцтвом, розпустою і інтригами на ґрунті ненормального самолюб'я він погубив “Przegląd” і всі зв'язані з ним надії, а щоб одвернути од себе увагу, вхопився знаного способу і переніс все на суспільно-партійний ґрунт, знов таки на мій рахунок. Його інсинуації і двозначні натяки знаходили однак у декого віру, бо він користувався своїм авторитетом розрекламованого українського “ученого” і переслідуваного поляками (Раковський) патріота.

3). Сам п'яниця і розпустник, людина без усяких етичних принципів, у якої має значінє тільки зовнішня форма, не вагався скористуватися спльотками, щоб заплямити мене як людину і захитати віру до того, що я, евентуально, міг про його виявити.

4). Марнотрат, котрий до останніх днів жив з батьківської ласки (тепер дістав маєток од дядька), тратив сотки і тисячі рублів на гульню, мав сьміливість закинути мені, що я, журналіст з професії, який мусить брати гроші за свою працю, прийшов до “Przeгляд’у” з “рахуби”^{en}.

Все це факти, які я готов ствердити і за які честію одвічаю. Оце такий “визерунок” пана “Правобережця”. Останні десятки років, на жаль, не принесли нам з правого берега нового Антоновича. Полишивши на боці письменницькі заслуги Липинського, дійсно талановитого публіциста, і оцінюючи його суспільну діяльність і вартість, можна сказати, що в останніх часах до нашого берегу із спольщених елементів що не припливе, то, вибачайте, або г..., або тріска... Я, як сухотний, маю повне право до назви тріски, що спалахнула коротким вогнем в часах гуртківства, а Липинському, як суспільному діячеві, цілком об’єктивно і справедливо належить ця перша назва.

Кінчаючи цей мій лист, дуже прошу Вас, Високоповажний Пане Професоре, повідомити зараз мене:

1) Чи Ви згоджуєтесь, щоб я вписав Вас до заповіту як одного з виконавців?

2) Чи згоджуєтесь взяти на схованку мої документи і книжки?

3) Чи можете уділити мені принаймні двохгодинної розмови, 27 або 28 червня, для ближчих пояснень?

4) Чи, евентуально, Ви згодні бути судією в моїй справі з Липинським, якби по нараді з Вами ми прийшли до переконання, що треба Липинського покликати до суду?

Вашу ласкаву відповідь прошу надіслати рекомендованим листом, бо тут часто листи гинуть, особливо, якщо адресовані українською мовою.

Перепрошаю, що так невиразно пишу лежачи в ліжкові, в якому досі ще знахожуся. За який тиждень маю надію встати і виїду звідсіль 25-го червня, заїду до Перемишля по Марусю і 26-го буду у Львові.

Стискаю Вашу руку і застаюся з глибокою шанобою

Богдан Ярошевський, д. 5 червня 1914 [р.]

Адреса: villa “Grabówka”

P. S. Щодо справи з Липинським, то, щиро кажучи, я вже не надаю такої ваги усім цим історіям, як раніше. Силою обставин я мушу вже дивитись на все трохи “sub specie aeternitatis”. Здається мені, що найкраще було б зробити так: надрукувати спомини у Літ[ературно]-Наук[овому] Вістникові і одразу почати ці спомини з історії групи “Доброї Новини” (в цензурних рямцях). Тут можна зачепити Липинського, не називаючи його прізвіща, але так прозоро, щоб він мусів обізватись і, евентуально, знов покликати мене до суду.

Докладно мою думку я висловлю при побачені, бо, може, до того часу вдається почати ці спомини, хоч про це запевняти не можу. У цих споминах я хотів би згадати не тільки про “Добру Новину”, – це між иньшим, – але дати взагалі нарис з життя польсько-українського правобережного суспільства в літах 1880–1904. Але з цього нічого не буде, якщо буду себе почувати так зле, як, наприклад, сьогодні. Тут ганебна погода, дощі і холод, в печі треба палити.

Конфлікт між В. Липинським і Б. Ярошевським у тижневику “Przegląd Krajowy”

Про свої наміри написати спомини пишу до Пана Професора “конфіденційно”.

Б. Яр[ошевський]

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 864. – С. 33–102. Оригінал.

КОМЕНТАРІ*

1. Мйодушевський Іван – одеський присяжний повірений, член “Просвіти”. Син Антонія Станіславовича Мйодушевського, члена української гміни Польського гуртка у Київському університеті, в котрому був і В. Антонович. Як учасник польського повстання А. Мйодушевський 1862–1864 рр. був висланий до Сибіру, після чого розійшовся поглядами з В. Антоновичем. У 1897 р. І. Мйодушевський був виключений з Єлисаветградської гімназії, за посередництвом В. Антоновича прийнятий на навчання до Першої київської гімназії, де вчився разом з В. Липинським. Згодом співробітник видання “Przegląd Krajowy”, в якому була надрукована його стаття про Т. Рильського.

2. Міхальський Костянтин (1879–1947) – польський католицький теолог і філолоф, згодом професор Краківського університету.

3. Сьогодні цей архів зберігається як окремий фонд у ЦДІА України у Львові. Отже, Б. Ярошевський передав його М. Грушевському.

4. Ця зустріч вочевидь відбулася. Про це свідчить лист-відповідь М. Грушевського, у якому він писав “28 і 29 червня нового стилю я буду у Львові і рад буду Вас бачити; щодо години можемо умовитися по Вашім приїзді телефоном. Тоді можна буде поговорити про порушені Вами справи” (*Пшеничний С.* “Не тратьте духу...” (лист М. Грушевського до Б. Ярошевського) // *Український історик.* – 1997. – Ч. 1–4. – С. 164).

5. Листи Б. Ярошевського до С. Єфремова за 1910–1912 рр. зберігаються в Інституті рукопису НБУВ (Ф. 317. – № 1738–1746).

6. Василевський Леон (1870–1936) – польський політик, один з лідерів і ідеологів ППС, близький соратник Ю. Пілсудського. Прихильник української самостійності в межах підросійської України. Автор книги “Україна і справа українська” (1911), на яку відгукнувся В. Липинський (який вважав Л. Василевського польським поступовцем), вмістивши у “ЛНВ” (1912) рецензійну статтю, де пропагувалася ідея територіалізму.

7. Волошиновський Йоахим (1870–?) – польсько-український громадський і суспільно-політичний діяч з Волині. Директор союзу кооперативів «Гурт» у Луцьку, до якого належали й українські кооперативи.

8. “Світова зірниця” – тижневик (з 1913 р. – двотижневик) для селянства. Видавався у Могилеві-Подільському (1906–1907), у с. Пеньківцях (1908–1911), Києві (1912–1913, 1917) та Кам’янці-Подільському (1920). Видавець і редактор Й. Волошиновський.

9. Богдан Лепкий у своєму спогаді “Моя перша зустріч з Липинським” називає з непевністю осінь 1903 р. часом знайомства з В’ячеславом Казимировичем. Тоді цей останній прийшов разом з М. Шеметом на виклад Б. Лепкого з української літератури

---

* У коментарях не розкриваємо загальновідомі прізвища знаних людей (напр.: С. Єфремов, Ф. Матушевський, А. В’язлов, В. Піснячевський і т. п.), видань (“Історія України”, “ЛНВ” і т. п.) і організацій (РУП, ППС і т. п.), які є у всіх доступних широкому загалу енциклопедичних виданнях.

у Краківському університеті. Краківський професор познайомив В. Липинського з українською громадою в Кракові і ввів до місцевої “Просвіти” (*Лепкий Б.* Вибрані твори: У 2 т. – К., 2007. – Т. 1. – С. 502–505).

10. Цікаво, що щоденник М. Грушевського таких відвідин В. Липинського у 1904–1905 рр. не фіксує. Натомість є згадка про відвідини його у Києві В. Липинським і Б. Ярошевським у 1909 р. (Див.: *Грушевський Михайло.* Щоденник [1904–1905 рр.] // Український історик. – 2006–2007. – Ч. 4 (172) / 1–2 (173–174). – С. 15–74).

11. Насправді зустріч відбулася в першій половині червня 1908 р. (див. листи В. Липинського до М. Грушевського у кн. “Листування В. Липинського”).

12. Басок – партійний псевдонім Мар’яна Меленевського (1878–?) – українського громадсько-політичного діяча, що мав, як і В. Липинський, шляхетське походження. Член РУП і соціал-демократичної “Спілки”, член президії СВУ та Загальної української ради у Відні у 1914–1917 рр.

13. Станевич Антон – адвокат з Вінниці, належав до групи українських римо-католиків, приятель В. Липинського. Представляв його інтереси на процесі проти польських газет, які звинуватили В. Липинського у співпраці з німецькою розвідкою.

14. У “Przeglądzie Krajowym” В. Липинський писав переважно під псевдонімом Cívís та Ukrainiec.

15. Йдеться про колишнього агента німецької розвідки поляка Раковського, який передав для друку в польських газетах список осіб, яким ця розвідка виплачувала гроші для ведення шпигунської діяльності. Серед цих осіб зустрічаємо і прізвище Липинського, але без ініціалів, з чого польські журналісти зробили висновок, що, можливо, йдеться про В’ячеслава Липинського, хоч тому на 1900 рік було лише 18 років і він ще вчився у гімназії. На захист В. Липинського встала українська преса, в тому числі й Б. Ярошевський.

16. Йдеться про статтю Б. Ярошевського “Знов «пруські марки»”, вміщену в газеті “Рада” (1910. – № 130. – 13 (23) червня. – С. 1).

17. Йдеться про Українську народну партію (УНП), створену в 1901–1902 рр. Миколою Міхновським. Стояла на незалежницьких позиціях; висувала гасло “Україна для українців”.

Конфлікт між В. Липинським і Б. Ярошевським у тижневику “Przegląd Krajowy”

Ігор Гирич (Київ). **Конфлікт між В. Липинським і Б. Ярошевським у тижневику “Przegląd Krajowy” (Листи В. Липинського до Б. Ярошевського (1910) та Б. Ярошевського до М. Грушевського (1914)).**

Автор публікує два раніше не відомих широкому загалу листи – Богдана Ярошевського до Михайла Грушевського і Вячеслава Липинського до Богдана Ярошевського у справі продовження видання київського тижневіка “Przegląd Krajowy” (1909). Автор передмови досліджує причини конфлікту між головним редактором тижневіка В. Липинським і літературним редактором видання Б. Ярошевським, що не стільки перебував у сфері особистісних відносин, скільки мав ідейне, історіософське та політичне підґрунтя, яке корінилося в українському суспільно-політичному житті початку ХХ ст.

Ключові слова: листування, територіалізм, римо-католики, спольщена шляхта, самостійництво, федералізм.

Игорь Гирич (Киев). **Конфликт между В. Липинским и Б. Ярошевским в еженедельнике “Przegląd Krajowy” (Письма В. Липинского к Б. Ярошевскому (1910) и Б. Ярошевского к М. Грушевскому (1914)).**

Автор публикует два ранее не известных широкой публике письма – Богдана Ярошевского к Михаилу Грушевскому и Вячеслава Липинского к Богдану Ярошевскому в деле продолжения издания киевского еженедельника “Przegląd Krajowy” (1909). Автор предисловия исследует причины конфликта между главным редактором периодического издания и литературным редактором Б. Ярошевским. Конфликт не столько пребывал в сфере личностных отношений, сколько имел идейную, историософскую и политическую подоплеку, которая коренилась в украинской общественно-политической жизни начала ХХ в.

Ключевые слова: переписка, территориализм, римо-католики, ополяченное дворянство, самостийныцтво, федерализм.

Ihor Hurych (Kyiv). **The Conflict between Viacheslav Lypynsky and Bohdan Iaroshevsky in the Weekly Edition of “Przegląd Krajowy” (Letters of Lypynsky to Iaroshevsky (1910) and Iaroshevsky to Hrushevsky (1914)).**

The author publishes two previously unknown letters, one by Bohdan Iaroshevsky to Mykhailo Hrushevsky, and another by Viacheslav Lypynsky to Bohdan Iaroshevsky. Both of them are concerned with the problem of the further issuing of “Przegląd Krajowy” (1909), a Kyiv weekly edition. The author of the article considers the reasons of conflict between the weekly editor in chief Lypynsky and the textual editor of the paper Iaroshevsky. This conflict was not limited to the personal sphere and had an ideological, historiosophic, and political background. It originated from the Ukrainian social and political life of the early 20th century.

Key words: correspondence, territorialism, the Roman Catholics, Polonised nobility, independence movement, federalism.